

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

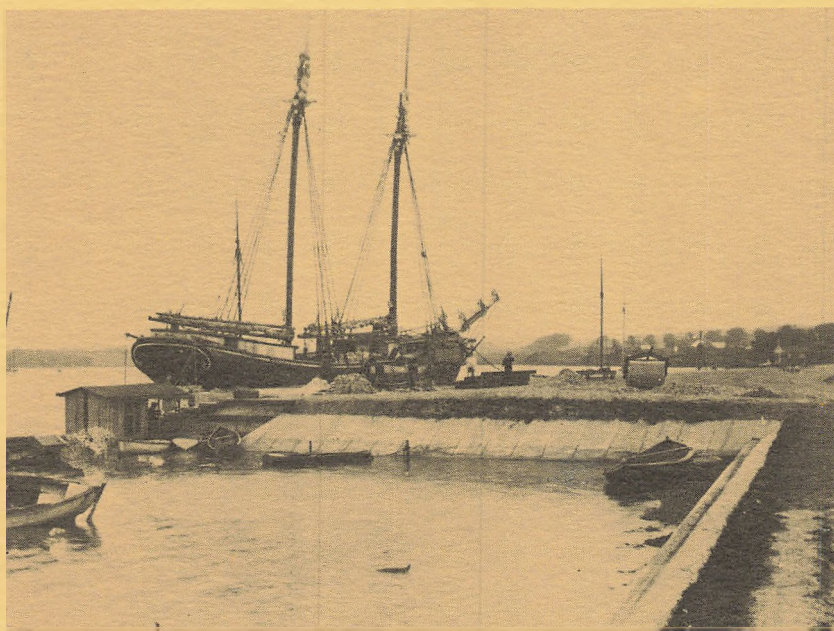
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Forening for Graasten by og egn

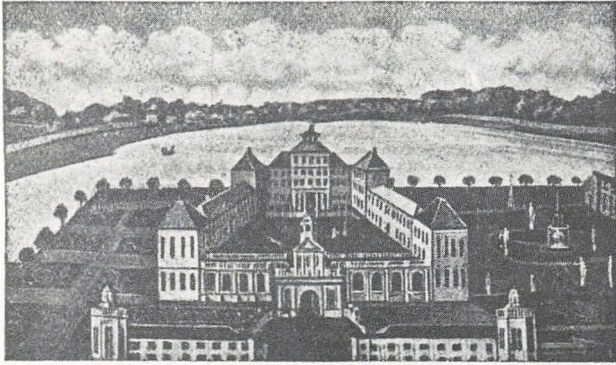

1986

Forsidebilledet er Graasten »havn« omkring 1910.
Det var her, Asmus Petersen legede og hjalp med
at lade brænde på et lille sejlskib.

Foto: C. C. Biehl.

(Lokalhistorisk arkiv)

Billedet, der viser Graasten Slot ca. 1750, har foreningen modtaget som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1986

Indhold

Min barndom i Graasten

3

Et Brandgilde bliver stiftet

35

Ladegård –
Et adeligt gods i Kværs sogn

48

Årets gang 1985

61

Vedtægter
Historisk Forening for Graasten by og egn

67

Forfatteren til dette årsskrifts første artikel.
Fotograferet 17 år gammel, omtrent på den tid han forlod Graasten.
(Privateje)

Asmus Petersen, der nu nyder sit otium i Ramløse, er født i Graasten 1905. Han voksede op under beskedne forhold, men som en af hans brødre sagde: »Så manne bøn i æ seng, så manne bilde å æ væg, så æ vi da it fatte, vel Moe?«

Men var det end beskedne forhold, så lyser det ud af erindringerne, at det var et hjem med sammenhold i familien, og hvor gamle dyder som nøjsomhed og arbejdsomhed var tilværelsens rettesnor.

Asmus Petersen fik efter skoletiden en bankuddannelse i Graasten, og efter denne og aftjent værnepligt drog han til København. Her fandt han sin hustru – en graastenpige – Ellen Diemer.

De savnede Sønderjylland og boede så en årrække i Tinglev, men vendte atter tilbage til hovedstaden. Efter krigen blev Asmus Petersen forvalter på Frihedsfondens kollegium til han med det fyldte 67. år gik på pension. Han har i sin pensionisttilværelse blandt andet skrevet en fyldig redegørelse for sin barndom i årene op til genforeningen i Graasten, og det er dette manuskript, vi her bringer, dog med nogen forkortelse, idet der er udeladt enkelte afsnit, der kun kan have interesse for familien.

Og her forfatteren i 1985, da han nedskrev sine erindringer.
(Privateje)

Forfatterens forældre, da de kunne fejre deres guldbrillup.
De boede på det tidspunkt i Ringgade 9.
(Privateje)

Min barndom i Graasten

Jeg er født den 1. august 1905 som den femte af en søskendeflok på seks. Mine første erindringer mener jeg at kunne tidsfæste til jeg var omkring tre år. Vi var da flyttet ind i et hus på Ahlefeldtvej. Huset tilhørte den Ahlmannske Familienstiftelse, og på foranledning af fru Dora Ahlmann var her indrettet en »Warteschule« – børnehaven, der blev ledet af en diakonisse.

Vor lejlighed i huset bestod af et køkken, som man kom direkte ind i fra gården. Desuden en stue og et mindre soveværelse. WC og vaskehus fandtes i gården. På loftet over os var der endnu en lejlighed. Der boede et ægtepar, der passede Ahlmanns have og arbejdede fra 7 morgen til 17. De havde tre drenge. Den ene var lidt ældre end jeg, og når jeg besøgte ham, spillede vi på en tragtfonofon med valse. Det var meget spændende.

Det var i et par værelser ved siden af vor lejlighed, Warteschule fandtes. Diakonissen hed Søster Cathrine. Hun var iført en blå kjole, der slæbte på jorden. På hovedet havde hun en stor hvid, stivet hovedbeklædning, så vi kun kunne se hendes ansigt. Jeg har aldrig set hende uden denne hovedbeklædning. Det er blevet mig fortalt, at hun var klippet helt skaldet.

Søster Cathrine kom noget sammen med mine forældre, og derfor fik jeg nok lov til at frekventere børnehaven. Den var ellers forbeholdt børn af mere velhavende. Der skulle betales for at gå der. Jeg vil tro, jeg har gået der gratis, da jeg mener, at mor og far næppe har haft råd til at betale for mig.

Ved indgangen til børnehaven var der en tilbygning, der var forsynet med hylder, hvor vi skulle anbringe vore træsko. Vi skulle have pusser med, og iført dem kom vi så ind i en mindre stue. Her stod et langt bord og skamler til at sidde på. Hver formiddag fik vi her en kop mælk og et stykke brød. Fra denne stue kom vi ind i klassen, hvor der stod fire lange borde og almindelige træbænke.

Der var også skabe, og på en kommode lige inden for døren sad en negerdreng med et hul oven i hovedet. Det var en indsamlingsbøsse til missionen. Når der blev puttet en mønt i hans hoved, nikkede han. Jeg oplevede ikke at få ham til at nikke. Jeg havde spurgt mor, om jeg ikke måtte få 2 pfennig, så jeg kunne se negeren nikke, men mor svarede, at det kunne der ikke være tale om. Engang da vi kom ind fra legepladsen, så jeg mit snit til at røre ved negerdren-gen, så han nikkede. Det skulle jeg ikke have gjort, for Søster Cathrine havde set det, og da det var strengt forbudt at få ham til at nikke, uden at der var kommet en mønt i, så skulle jeg straffes.

Straffen bestod i, at jeg fik sat et hæfteplaster fra næsen ned over munden, og ved siden af dette hæfteplaster smurte hun grøn sæbe. Samme fremgangsmåde anvendte Søster Cathrine, når vi talte med hinanden eller ikke sad stille. Det var effektivt, men vor tids børnepædagoger vil nok slå kors for sig, når de hører om denne opdragelse.

Når vi kom ind i klassen, skulle vi sidde helt stille med hænderne foldet, mens hun fortalte os, hvad vi skulle lave. Når hun fortalte bibelhistorie, og det blev der brugt megen tid på, så skulle vi også sidde med foldede hænder og se andægtige ud.

Det skete, at vi fik udleveret et stykke karduspapir og en blyant, og så skulle vi tegne, men ikke hvad vi havde lyst til. Tegningerne skulle have bibelske motiver som f.eks. nogle engle eller jesus-barnet. Hun satte os også til at »zøpfe«. Vi fik udleveret en lille stump tøj, og af det skulle vi trække trådene ud en for en. Det var at zøpfe. Der var en dejlig legeplads ved siden af huset. Her var der en gyng og en ræk, som vi kunne tumle os med. Når vi skulle ud på legepladsen, var det om at komme først, så man kunne få plads på gyngen. Når vi var ude på legepladsen, så vi Søster Cathrine snige sig ind til mor, hvor der vankede en kop kaffe. Denne kaffe-drikning kunne ofte trække længe ud, men det var vi ikke kede af, for så længe vi var ude, slap vi for at skulle sidde stille og høre på Søster Cathrines prædikener. Men alt i alt havde jeg nogle gode år i Warteschule.

Min far

Far, der var uddannet murer, arbejdede for bygmester Eriksen. Jeg så kun far om aftenen. Han var gået på arbejde længe inden, jeg skulle op. Hans arbejdspladser kunne godt ligge både 10 og 15 km borte fra hjemmet, og det betød en spadseretur på et par timer, før han begyndte på dagens arbejde og lige så lang tid efter fyraften, så det blev sent, inden han kom hjem. Jeg kan den dag i dag tydeligt se ham for mig, når han træt kom hjem om aftenen med sækken på ryggen, i hvilken han havde sine grejer, og hvor vaterpasset stak et stykke ovenfor sækken.

Fars løn var i 1910 18 mark om ugen, og det var en fuld uge, der var ikke noget, der hed weekend. Far var blandt andet med til at bygge de høje skorstene på teglværkerne ved Egersund. Den største, han var med til at bygge, var 60 m høj. Efterhånden som skorstenen skød op, voksede træstilladserne med. Det må have været et hårdt slid for »plajsmændene« at bære sten og mørtel op ad stigerne i 50 meters højde. Far har fortalt mig, at en så høj skorsten kunne have et udsving på over 10 cm i toppen. Var det stærkt blæsevejr lå arbejdet stille, når de kom op i højden, for så svajede de forholdsvis let opbyggede stilladser så meget, at ophold på dem var forbundet med livsfare.

Om vinteren havde min far ikke ret meget at lave. Murerhåndværket lå stille, men han sad af den grund ikke med hænderne i skødet, men tog alt det arbejde, han kunne få. Han var en del på skovarbejde, og han var altid med, når der skulle ises. I Graasten var der fire ishuse, der skulle fyldes, men det kunne først ske, når slotssøen var frosset til en bestemt tykkelse. Isningen foregik på den måde, at der blev savet store isflager ud, der så blev slæbt ind på land med en bådshage. Her blev de store flager sønderdelt. Lugen i ishuset sad højt, og de sønderdelte flager blev trukket

ind i huset ad en slidske. Ihusene var vinduesløse og tørveisoleret. Hele sommeren kunne folk så købe is til deres isskabe og dermed bedre bevare deres madvarer.

Far var flittig, så om sommeren forlængede han sin arbejdsuge med søndagsarbejde på Kurhotellet. Han fik jobbet som staldkarl. Hotellet gav ham ikke løn. Han fik, hvad det kunne indbringe i drikkepenge. Om søndagen kom der mange kørende fra omegnen. De skulle have kaffe og høre på regimentsmusikken. Far skulle sørge for, at hestene blev spændt fra og kom på stald og ligeledes sørge for, at vognene kom ind at stå under et halvtag. Far skulle fodre hestene og spænde for igen, når gæsterne skulle hjem. Jeg tror, far var meget godt tilfreds, når han sådan en søndag eftermiddag kunne tjene to eller tre mark i drikkepenge.

Drengetiden

Som nabo havde vi den store gård, »Palæet«. Den ejedes af Wilhelm Hansen, men blev i 1913 købt af en meget dansksindet mand, Christian Petersen. Stuehuset var herskabeligt, meget stort, gulkalke. Gården havde over 100 køer og derfor eget mejeri. Den havde 10 spand store, dejlige arbejdsheste og to køreheste og desuden mange svin og alt muligt andet, der hører til en gård. Foruden en fodermesterfamilie var der 12 mandlige medhjælpere og inde i huset 3 piger. I travle tider var der også en hel del løsarbejdere. På gården fandtes også et æsel. Det måtte vi gerne lege med. På gården var der to sønner, Peter og Lorens. Lorens og jeg var meget sammen, og jeg fik derfor lejlighed til sammen med Lorens at

boltre mig på gården. Mejeriet var jeg meget optaget af og især af dampmaskinen, der leverede kraft til mejeriet. Den var ikke stor men omhyggeligt pudset, og jeg vidste ikke noget bedre end at få lov til at komme ind til maskinen sammen med Lorens' far, når der skulle fyldes mere kul på. Dersom jeg lovede mejeristen ikke at komme for tæt på maskinen, kunne jeg godt få lov til at stå længe og beundre dette vidunder, og det skete, at jeg også fik lov til at kaste kul på.

Derefter kunne jeg over for andre prale af, at jeg havde fyret under en dampmaskine. Jeg er sikker på, at det er fra den tid, jeg altid har været interesseret i noget, der blev drevet med damp. Når der om efteråret blev tærsket på Palæet, kunne jeg stå i timevis og se på det store damplokomobil, der trak tærskværket.

Al Palæets jord lå uden for byen. Det begyndte ved Nalmadebro og strakte sig op mod Rinkenæs og ned mod Egersund. Når folkene skulle i marken, var det et prægtigt syn at se den lange række af hestespand med ryttere på.

Det skete, at jeg fik lov at komme ind i hestestalden, når hestene var på stald, og det var en fornøjelse at se på de mange dejlige, velplejede heste. Men i kostalden forbød røgtereren os adgang.

Når det forlød, at Palæet skulle have »æ fok ind« – det betyder det sidste neg – var det bare med at holde sig til og komme med det sidste læs ind i gården, så var der glæde over hele linien over at vide avlen godt i hus, og så vankede der godter og meget andet til høst-folkene.

Der var i min drengetid to årlige markeder i byen. Det var kreaturmarkeder, der blev afholdt i maj og oktober. Det var to store dage for byen. På torvet foran Hotel Graasten var der opsat rækværker, hvor bønderne kunne binde deres dyr. Allerede fra kl. 9 var alt optaget, og en hektisk handel begyndte, køb, salg og håndslag. Der var en værre råben og postyr. I Nygade og Jernbanegade blev der rejst en mængde boder, hvorfra der blev solgt alt muligt krimskrams. Der var også gøglertelte. Det telt, der havde mest søgning, var professor Labri's.

Der kom virkelig mange mennesker til byen på de dage, og hoteller og kroer havde god søgning, så hen på dagen var der adskillige, der var blevet noget »besofne«, og om aftenen, når der var bal, kunne der opstå slagsmål og skænderier. Vi fik på markedsdage 5 eller 10 pf. til at solde for.

Så var der Ringriderfesten. Før krigen 1914-18 blev ridningen afholdt på en mark, der tilhørte Fiskens teglværk. Pladsen var omgivet af skove. Far stod som billetsælger ved en af indgangene, og vi børn fik derfor lov til at komme gratis ind. Den gang som nu begyndte det med optog gennem byen ud til festpladsen. Der er faktisk ikke ændret på traditionerne. Om mandagen var der stor spisning, og der blev tillige drukket bravt i et stort telt. Her deltog alle rytterne, og byens spidser var inviteret. Det gik livligt til. Ved afslutningen om tirsdagen var der festfyrværkeri. Under første verdenskrig lå ringridningen stille, og da man genoptog denne folkefest, blev festpladsen flyttet op i Konkel, hvor den stadig findes.

Jeg legede meget sammen med min fætter Heine. Vi kunne lide at være nede ved havnen. Det var den gamle havn, der bestod af en større og en mindre kaj. Det var kun sejlskibe, der kom, og som regel havde de korn eller tømmer med. Når de var losset, fik de ofte last med tilbage, og det var gerne træ fra skoven.

Med mellemrum kom der en rar ældre skipper fra Årø for at hente brænde. Det var ikke nogen stor skude, han klarede det hele selv. Vi blev efterhånden helt fine venner. Vi gik i byen for ham og hjalp også med at lange brændet ned til ham.

Vi var flyttet fra Ahlefeldtvej til »Jepsens Bjerg« (nu kaldes det Bocks Bjerg), og her havde vi som nabo vognmand Thomsen. Hans søn Poul blev min gode ven, og det var et dejligt sted at lege hos vognmanden. Vognmand Thomsen havde tre spand kraftige heste og en lettere hest. Denne blev brugt til at køre gods fra banen ud til byens handlende. De svære arbejdsheste blev fortrinsvis brugt i skoven til at slæbe fældede træer ud til en fast skovvej. Når der var ildebrand, blev vognmand Thomsens heste alarmeret til at trække sprøjten, og de blev også anvendt som forspand for ligvognen,

men da havde de sorte dækkener på. Der var også meget kørsel med sten fra teglværket til jernbanen, især på »æ kleinbahn«s vogne. »Æ kleinbahn« kørte mellem Graasten og Aabenraa. Jeg tilbragte også megen tid på banegården, det var sjovt bare at se på de mærkelige lokomotiver, de brugte på »æ kleinbahn«. Selve lokomotivet var en firkantet jernkasse, og inde i denne kasse var så dampmaskinen.

Vognmand Thomsen kørte også luksuskørsel og havde til dette brug flere forskellige vogne. Den, der imponerede mig mest, var en skinnende fin karet.

Heine og jeg skulle mindst to gange om ugen til skovs for at hente kvas. Vi havde hver et reb, som vi lagde ud på jorden, og det kvas, vi samlede, blev så lagt på en bestemt måde. Når vi havde en passende bunke, blev rebet strammet omkring kvaset, så vi kunne få det til at ligge på ryggen. Det var naturligvis ikke de store portioner, vi kunne bære, men vi var heller ikke ret gamle – 7-8 år. Bunkerne var nok til en uges optænding. Det hørte med til at hente kvas, at vi også skulle findele det, så det let kunne puttes i ovnen.

Det bedste sted at bade var »nee bag æ stjern«. Her havde hertug Ernst Günther sit private badehus. Vi turde dårligt nok se på det og langt mindre komme i nærheden af det.

Når efteråret nærmede sig, og det blev mørkt om aftenen, gik vi i flok med lanterner. Vi sang så: »Laterne, Laterne, Sonne, Mond und Sterne...«. Og et andet vers hed: »Von Hamborg gehts nach Bremen...«.

Vi gik også med »æ rummelpot« fra hus til hus, hvor vi sang. Jeg husker ikke så nøje, hvad vi sang, men det begyndte: »Fru, fru, luk døren op, æ rummelpot vil ind...«. Når vi havde sunget, kunne der godt vanke en eller to pfennig.

Om vinteren havde vi en dejlig kælkebane fra vort hus oppe på »Jepsens Bjerg«. Vi kunne køre et par hundrede meter. Da vi blev større, fik vi lov at kælke på Hjertehøj. Var der sne nok, kom bønderne fra omegnen til byen med bjældeklingende heste foran kærnerne. Når de kørte hjem, var det en af de helt store forlystelser,

hvis vi fik lov til at binde vore slæder efter kanen. Flere gange er jeg således blevet slædet til Ladegårdskov eller Adsbøl. Efter sådan en tur var der kun ét at gøre, at trave på sine ben hjem, men jeg havde haft en dejlig tur.

Når slotssøen kunne bære, kørte vi på slæde der. Vi stod op på slæden, og vi havde en lang stang med et søm på enden, og med denne stang mellem benene stagede vi os frem over isen. Var der vind, satte vi sejl på slæden og strøg så hen over isen.

Jeg var også sommetider ude at køre med min broder Christian. Han var kommet i lære hos købmand Jessen. Arbejdsgangen var fra 7 morgen til 7 aften ugens fire første dage. Om fredagen fra 7 morgen til 8 aften og om lørdagen til 9 aften og endelig søndag fra 9 til 12.

En gang om ugen skulle Christian køre landtur med bestilte varer. Og han fik så bestilling på varer til næste uge. Når vi havde været hos alle kunderne, kørte vi gennem Ladegårdskov og forbi Hjertehøj hjem, men så kunne klokken godt være blevet både 6 og 7 (18 og 19).

Da vi blev større, ændredes vore lege. En udpræget drengelig var kuglespil. Der blev lavet en fordybning i jorden. Så kunne vi fra en bestemt afstand kaste så mange kugler (Løbbeser), som vi ville, rundt om hullet. Og så havde vi en stor flot glaskugle, og med den skulle vi forsøge at ramme modspillerens kugler. Kunne vi få nogle af hans kugler ned i hullet, havde vi vundet dem.

Vi havde også en leg, der hed »Stik laan«. Det krævede, at vi havde en lommekniv, og det havde vi næsten alle. På jorden blev tegnet en firkant, der deltes midt over med en streg. Lommekniven skulle vi så med et velrettet kast få til at stå i modpartens »land«. Blev kniven stående, trak vi med kniven en streg i den retning, det skarpe af kniven viste og slettede derpå den vandrette streg, så ens eget land blev større. Stod kniven ikke i jorden, var det modpartens tur til at kaste. Spillet kunne veksle frem og tilbage, og den havde tabt, der ikke havde så meget land tilbage, at hans fod kunne være i det.

I konflikt med loven

En dag tog min mor mig med damperen til Flensborg, og vi kom ind i en af byens største forretninger, hvor mor bad ekspedienten vise hende »ein Kastenwagen«. Vi kom hen i en afdeling og så på vogne. Jeg kunne ikke tro det, da mor sagde, at sådan en vogn ville hun gerne købe. Den kostede 43 mark. Jeg var meget forundret over, at hun havde råd til det.

Da mor havde betalt, sagde hun: »Så Asmus, nu kan du selv trække vognen ned til damperen.« Jeg var ellevild af glæde. Vognen skulle jeg bruge til at hente kvas hjem fra skoven og blev på den måde fri for at slæbe det hjem på min ryg. Da jeg kom hjem og viste den til far, lod han meget overrasket, selv om han naturligvis har vidst besked. Han sagde blot, at jeg skulle passe godt på den.

Denne vogn befriede mig for meget slæb, og jeg kunne endda have meget mere brændsel hjem på hver tur. Men det medførte også noget, der ikke var så godt. Den nærmeste skov var »Konkelskoven«. Der kørte jeg gerne op for at få læs. For at komme ind i skoven skulle jeg ned ad en ca. 200 m lang sidevej. På hele vejens længde var der på den ene side en stor frugtplantage. En dag, jeg kom trækkende hjem, kunne jeg ikke modstå fristelsen til at hugge et par æbler, der var faldet ned. Jeg kravlede gennem et hul i hegnet og snuppede to nedfaldne æbler. Selvfølgelig troede jeg ikke, nogen havde set det. Men dagen efter stillede gendarmen i fuld mundering, hvor vi boede. Far var ikke hjemme, og jeg var i skole.

Mor blev naturligvis meget forbavset, da gendarmen meddelte hende, at jeg dagen før var blevet set køre væk med en sæk æbler skjult under læsset af kvas. En fjer var blevet til fem høns. Jeg havde ikke fortalt hjemme, at jeg havde hugget to nedfaldne æbler. Mor blev chokeret, men hun kunne fortælle gendarmen, at jeg ikke havde haft en sæk æbler gemt under læsset, da hun havde overværet, at jeg læssede af.

Gendarmen gik så med den besked, at han ville komme igen, når jeg var kommet fra skole. Det gjorde han og tog mig i skarpt

forhør. Jeg tudede, men kunne kun fortælle ham, at jeg havde taget to æbler, og jeg dristede mig også til at sige, at jeg slet ikke havde kræfter til at trække en sæk med æbler, da det gik meget op ad bakke. Påstand stod altså mod påstand. Gendarmen gik så, idet han sagde, at han nu ville forelægge mit udsagn for anmelderen. At jeg havde været på forbudt område, kunne jeg ikke benægte. Resten af dagen gemte jeg mig i udhuset, hvor jeg gruede for, at far kom hjem. Da far kom hjem, fandt mor mig i udhuset, og så måtte jeg møde far. Han sagde bare: »Er det rigtigt, hvad gendarmen har angivet dig for?« Jeg var meget lille, men bedyrede over for far, at jeg kun havde taget de to æbler. Far tog let på det, han har som mor været klar over, at jeg ikke havde stjålet en sæk æbler. Selvfølgelig slap jeg ikke for en reprimande. Sådan noget måtte man ikke gøre.

Jeg havde fået en ordentlig forskrækkelse, og i fremtiden holdt jeg mig borte fra frugthaven. Efter nogle dages forløb kom gendarmen igen og fortalte mor, at anmelderen havde trukket sin anmeldelse tilbage. Angiveren havde måttet tilstå, at han ikke havde set mig køre væk med en sæk æbler. Sådan endte denne prekære sag i fryd og gammen.

Gendarmen havde vi stor respekt for. Han var stor og pæn at se på, en flot mand, og så godt ud i sin uniform, pikkelhue og lang sabel ved siden. Han havde en smuk ridehest til rådighed, som han brugte til landture. Højt til hest med slængkappe og den lange sabel var han frygtindgydende, set med barneøjne.

Det sagdes, at han var streng, men retfærdig. Overfor de dansk-sindede var han streng. Jeg voksede op i et dansk hjem. Mor havde lært os at skrive og tale dansk, og det daglige sprog var sønderjysk. Far og mor var medlemmer af Sprogforeningen, og både en af mine brødre og en søster kom ved Skoleforeningens hjælp på efterskole i Vester Vedsted. I vort vindue ud til gaden stod et lille Dannebrog og en afstøbning af Istedløven. Det må have stukket en tysker i øjnene, for han anmeldte far, og gendarmen kom. Han forelagde far en bøde, hvis han ikke fjernede flaget og Istedløven. Far var meget vred, men måtte lystre.

Min skoletid

1911 blev jeg 6 år og skulle i skole. Mor fulgte mig derop. Der var mange andre mødre, der kom med de nye elever. Vi blev modtaget i klassen af vor lærerinde, der anviste os vore pladser og sagde nogle pæne ord. Og dermed begyndte et nyt afsnit i min tilværelse. Skolen havde fire klasser, og vi gik to år i hver klasse.

De første par år gik stille og roligt. Det var bare så underligt, at alt foregik på tysk. Trods det vi kun talte dansk hjemme, så havde jeg ikke svært ved at forstå det tyske. I første og anden klasse kunne der godt falde en lussing eller et slag med linealen, et ryk i ørerne eller nakkehåret. Men jeg skulle dog opleve en alvorlig afstraffelse. Vi havde fået en stil for, der skulle afleveres næste dag, men det havde jeg ikke fortalt hjemme, og næste dag mødte jeg uden stil. Og så slog lynet ned. Lærerinden blev meget vred, kaldte mig op til katederet, greb spanskrøret og bød mig at bukke mig og stikke hovedet ind mellem hendes knæ. Jeg adlød, men fandt det modbydeligt, og da hun skulle til at give mig det tredje slag, bed jeg hende i låret gennem kjolen. Hun blev naturligvis rasende, men slog mig ikke mere.

Det var først, da jeg kom op i tredje klasse, at der begyndte at vanke regulære prygl med spanskrør. For en mindre uopmærksomhed gav det tre slag, var det mere alvorligt, fik man seks slag. Min klasselærer kunne være meget ondskabsfuld og især over for børn af danske forældre. Han benyttede den mindste anledning til at give en afstraffelse. Han havde en forkærlighed for at trække og rive os i ørerne og klemme vore overarme gule og grønne.

I skoleåret var der to store festdage med et for mig ubehageligt efterspil. Den 27. januar var kejser Wilhelm II's fødselsdag. Den dag skulle vi kun i skole en time. Vi havde fået besked om, at vi skulle møde i vort pæneste tøj og med sko eller støvler på. Men min far gav ordre til, at vi skulle gå som til daglig med træsko og vort gamle tøj. Det var den tids passive modstand.

Når vi så mødte i skolen, hørte vi først en lang tale om kejserens dygtighed, og hvad han betød for det tyske rige, og hvilket fremragende menneske han var. Efter denne tale skulle vi rejse os op og stående synge nationalsangen. Far havde forbudt mig at rejse mig op, så jeg og nogle andre danske drenge blev siddende.

Efter timen blev vi passet op af læreren, og vi fik besked på at møde en halv time før skoletid på lærerværelset den næste morgen, og så vidste vi besked. Klokkeren halv otte den næste dag fik vi på lærerværelset en alvorlig formaning og derpå en regulær endefuld.

Den anden festdag var Sedandagen den 1. september, hvor man fejrede det knusende nederlag, Tyskland havde tilføjet Frankrig i 1870. Dagen blev fejret med, at hele skolen skulle på udflugt til Knivsbjerg. Den tur ville far heller ikke, at vi deltog i. Resultatet var som på kejserens fødselsdag, vi skulle møde på lærerværelset den næste dag til klø. Så disse to datoer, 27. januar og 1. september er blevet banket ind i min hukommelse i min skoletid.

I skolen blev vi placeret efter dygtighed. Øverst sad duksen som nr. 1, så 2, 3 og som nr. 4 sad jeg, og den plads holdt jeg hele min skoletid. Der var dog et fag, jeg ikke var så god til. Det var bibelhistorie, hvor vi skulle kunne forklaringen til de 10 bud. Det kneb for mig, og kom svaret ikke nøjagtigt, ja, så vankede der en endefuld i klassen, og jeg græd, når jeg gik tilbage på min plads. Mor kunne se på mig, at der var noget galt, og hun ville vide grunden. Jeg måtte ud med sproget. Mor bestemte så, at jeg ikke måtte komme ud at lege, før hun havde hørt mig, og det var en god hjælp. Nu kom jeg gennem timen i bibelhistorie uden bank.

På skemaet var afsat en time til Turnen – gymnastik – men vi havde ingen gymnastiksal på skolen. I mine skoleår har jeg kun en gang oplevet, at vi havde gymnastik ude på legepladsen. Det var ganske almindelige øvelser med arme bøj og stræk, knæbøjninger og løb. Det var vores gymnastikundervisning. Ellers blev disse timer anvendt til langbold.

Hver dag havde vi en times bibelhistorie, og som det fremgår af ovennævnte, blev der gået grundigt til værks.

I ældste klasse havde vi lærer Holm, der underviste i tysk litteratur. Hans kæphest var de store tyske digtere Schiller og Goethe. Der var flere digte af dem, som vi skulle lære udenad, blandt andre Schillers »Die Glocke«. Og jeg har lært det så godt, at jeg stadig i dag kan fremsige hele digtet.

Lærer Holm havde en snedig måde at undersøge på, om vi alle i klassen kunne digtet. Han lod ikke en enkelt fremsige det, men sprang rundt blandt os. Han lod en begynde, og når det var tilfredsstillende, nævnte han et navn, for eksempel sagde han: »Asmus, weiter«, og så måtte jeg fortsætte, hvor den første holdt op, og det skulle komme straks. Sådant fortsatte han hele klassen rundt og blev på den måde klar over, om vi alle kunne digtet. Var der en, der var for længe om at komme i gang, så sagde han blot den næste, men den, der ikke kunne sin lektie, fik en »svedetur«.

Krigen 1914-18 satte sit præg på skolegangen. Og vi større børn kom på arbejde. Man havde fundet ud af, at brændenælder efter en vis behandling kunne anvendes til at væve tøj af. Vi i de ældste klasser gik så om morgenen bevæbnet med kniv og handsker under ledelse af en lærer ud i skoven, hvor vi kunne finde brændenælder, og så var det bare med at komme i gang. Vi skulle helst sørge for, at planterne var så lange som muligt. Når vi havde skåret en passende stak, så skulle de afribbes for bladene, da det kun var stænglerne, der kunne bruges. Det var ikke noget morsomt arbejde. De var kolde og våde. Vi blev gerne ved med at skære brændenælder til klokken et, så samlede vi vore bunker, og så gik det hjem til skolen. Her blev stænglerne bredt ud på jorden, hvor de skulle ligge og tørre, så kunne man trække de lange taver af, det var kun dem, der kunne bruges. Det var nu ikke vort arbejde. De tørre stængler blev afhentet og kom til videre forarbejdning et andet sted. Det endelige resultat blev så tøj vævet af brændenældefibre.

Jeg sled flere par handsker op, og det var mor ikke begejstret for, for hun måtte strikke nye, og garn var ikke let at få.

En dag, da vi igen skulle ud, var det en lærerinde, der havde opsyn med os. Hende var vi ikke så bange for som for lærerne. Et par

andre danske drenge og jeg havde aftalt, at vi i al fald ikke ville lave noget den dag. Hun opdagede hurtigt, at vi ikke kom med planter. Det påtalte hun flere gange. Jeg sagde så til hende, at ville hun have plukket brændenælder, så kunne hun selv gøre det. Hun blev rasende, men rørte mig ikke, men sagde, at hun ville indberette mig til min klasselærer for lydighedsnægtelse.

Min klasselærer var sadist, og det fik jeg at mærke den næste dag. Han skulle nok lære mig at lystre i fremtiden, og den lærdom gav han mig med stor grundighed. Afstraffelsen skete i den første time i skolen. Her blev jeg kommanderet til at blotte min bagdel, og så gav han mig ni hårde slag med spanskrøret. Men ikke nok med det, han mishandlede mine overarme, så de blev både blå og grønne. Som om det ikke var nok, tog han som afslutning fat i mit højre øre, drejede det rundt og trak til, så der blev revet en flænge i øreflippen. Blodet begyndte at løbe ned ad halsen. Jeg tudede, for det gjorde ondt både i enden og i øret. Han prøvede at standse blodet, men uden resultat. Nu mente han, at jeg havde fået nok, og jeg fik besked på, at jeg hellere måtte gå hjem.

Stortudende og med blodet løbende ned ad halsen skyndte jeg mig hjem. Mor blev meget forbavset over, at jeg kom så tidligt hjem og i den forfatning. Hun så, hvor jeg var blevet slået og fik hurtigt viklet noget om mit øre, og så gik vi hen til dr. Reuter. Han ville vide, hvordan det var sket, og mor fortalte ham sammenhængen, og at det var min lærer, der havde givet mig en lektion. Det blev han noget ilde berørt af. Jeg fik en klemme i øreflippen og en forbinding på. Mor var meget vred, og det kunne dr. Reuter både høre og se. Han sagde: »Fru Petersen, De må hellere beholde Asmus hjemme et par dage«. Om dr. Reuter har fortalt det til overlærer Holm, ved jeg ikke. Men efter denne omgang rørte min klasselærer mig ikke.

Da far kom hjem fra arbejde, skulle han vide, hvorfor jeg var forbundet. Mor fortalte ham det, og uden først at vaske sig eller klæde sig om, for han om til min klasselærer. Min far dirrede af harme, og hvad far har sagt til ham, kan jeg kun tænke mig til.

Min far indberettede ham til skolekommissionen, selv om det må erkendes, at jeg selv havde skyld i det skete. Den videre udvikling i sagen blev der ikke snakket med mig om fra fars og mors side.

Jeg mener, det var omkring 1916, at vi fik en ny religionslærer. Han var ganske ung og var sønderjyde. Han ville studere teologi, men før han kunne komme på universitetet, skulle han et år undervise i kristendom ved en skole.

Vi havde ham desværre ikke ret længe, for han blev indkaldt som soldat efter et års tid. Jeg kom til at holde meget af denne lærer, og jeg græd, da han fortalte, at nu skulle han rejse. Han hed Fuglsang Damgård og var dansksindet. Efter krigen kom han tilbage, gik på universitetet i København og endte som biskop.

Jeg husker, jeg lå syg hjemme af mellemørebetændelse. Han kom da for at høre, hvordan jeg havde det. Jeg hørte godt, der kom en, som talte dansk med mor. Lidt efter fulgte mor den ankomne op til mit værelse, hvor jeg lå i sengen.

Og så det, at han talte dansk til mig, i skolen taltes der kun tysk. Han ville se, hvordan jeg havde det og samtidig sige farvel, for nu skulle han ind at være soldat. Både han, mor og jeg fældede en tåre ved afskeden.

Senere i livet har jeg haft den glæde en gang at træffe biskop Fuglsang Damgård. Ved et møde, hvor han også var tilstede, tog jeg mod til mig og fortalte, hvem jeg var, og at jeg havde haft ham som lærer i Graasten. Lige straks var han lidt desorienteret, men så sagde han: »Så er De en broder til Johan«, og så var vi på bølgelængde. »Tænk, at De kan huske mig« udbrød han.

Ret længe talte vi ikke sammen, men han var synligt rørt over mødet med en tidligere elev fra Graasten skole, og også jeg var glad for mødet.

Foruden den omtalte indsamling af brændenælder blev vi også udkommanderet til plukning af forskellige slags bær til marmelade og bær af rødtjørn, der blev lavet til »kaffebønner«.

Et år fik vi fri fra skolen i april måned med besked om, at vi skulle møde på Graasten Herregård for at stikke tidsler i korn-

markerne. Vi stak tidsler fra 7 morgen til 6 aften afbrudt af en lille middagspause. Det var ikke noget rart arbejde, især ikke om morgenen, når kornet var vådt og koldt.

Ret hurtigt var træsko og sokker gennemblødte, men de tørrede så igen i løbet af dagen. Vi fik den fyrstelige dagløn af en halv mark, og dem måtte jeg så aflevere til mor. Efter ca. 14 dage var vi færdige med Herregårdens marker, og blev så beordret op til Fiskbæk.

Det var nødvendigt at bruge os børn til at hjælpe i landbruget, for næsten alle landmænd og deres karle var indkaldt.

Til gengæld fik man på mange gårde hjælp af russiske krigsfanger. De var ofte i en elendig forfatning, når de ankom, og selv om der sikkert var landmænd, der godt ville give dem lidt ekstra forplejning, så var det forbudt, og blev det opdaget af de tyske landstormsmænd, der førte opsyn med fangerne, så fik giveren en bod eller hans levnedsmiddelkort inddraget.

Fiskbæk var en stor gård, og her var mors kusine, Bine, husbestyrerinde, og det kom mig til gode. Når vi var på en mark i nærheden af gården, fik vi lov i middagspausen at gå ind i hestestalden, hvor vi kunne spise vore tørre klemmer.

En dag jeg var færdig med at spise, gik jeg ud for at kigge på hønsene. Mens jeg stod der, kom Bine med et eller andet til hønsene, og da hun så mig, sagde hun: »Ja, men er det ikke Asmus?« Jeg kunne jo kun bekræfte det, og hun ville så vide, hvad jeg lavede her. Jeg fortalte så, at jeg stak tidsler i kornet. Om hun fik medlidenhed med mig, ved jeg ikke, men hun sagde: »Jeg vil tale med forpagteren, om der ikke kan findes et tørt arbejde til dig«.

Næste morgen fik jeg af forvalteren besked på, at jeg en tid skulle hjælpe en af russerne med at radrense. Det viste sig nemlig, at fangen ikke kunne håndtere radrenseren og hesten, så den gik lige mellem to rækker roer.

Min opgave blev så, at jeg ved hestens hovedtøj skulle holde den lige imellem rækkerne. Jeg blev hurtigt klar over, at jeg lige

så let kunne styre hesten, når jeg sad på ryggen af den. Efter den første dag på hesteryg kunne jeg næsten ikke gå de 3 km, jeg havde hjem, men næste dag fik jeg fat i et par sække at sidde på, og så gik det fint.

Russeren, jeg skulle hjælpe, hed Nicolaiwitz. Han var lille af vækst og havde bestemt aldrig tidligere betjent en radrenser. Jeg vil tro, han havde været kontormand eller kommis. Men nu da han ikke skulle tage sig af hesten, så kunne han godt holde radrenseren, hvor den skulle gøre gavn. Om middagen, når hesten skulle hjem på stald, insisterede russeren på, at han skulle ride og igen ud til marken over middag og hjem om aftenen. Det kunne jeg godt forstå, for han må have været både træt og sulten.

Lidt efter vi var kommet hjem til middag, kom en af gårdens piger, og lidt gedulgt stak hun mig en pakke i hånden. Den viste sig at indeholde nogle velbelagte skiver rugbrød. Nogle gange nøjedes jeg med mine tørre skorper og tog pakken med hjem, hvor de godt kunne trænge til lidt afveksling i kosten. Nå, denne herlighed fik jo ende en dag. Vi var færdige med at stikke tidsler, og skoledagene begyndte igen.

Krigen 1914-18

På min 9 års fødselsdag den 1. august 1914 brød krigen ud. Dagen begyndte med, at jeg blev ønsket til lykke og fik en fødselsdagsgave. Det var en blikmodel af en flyvemaskine, som de så ud dengang. Den kunne trækkes op, og så snurrede propellen, men flyve kunne den ikke.

Jeg havde fået lov til at invitere tre af mine bedste venner til chokolade og pladekage om eftermiddagen. De kom ved 14-tiden, det var min fætter Heine, Peter Jørgensen og Emil Sørensen, og de havde også gaver med. Ved 15-tiden kaldte mor os ind til chokoladebordet, og vi tog godt for os af retterne. Der blev drukket mange kopper. Det var nemlig ikke hverdagskost, men man kunne endnu købe både det ene og det andet. Det blev i de kommende år meget anderledes.

Mor var sød og glad. Hun og far havde ellers i den sidste tid været ret alvorlige og bekymrede i anledning af de mange rygter, der gik om krigen. Præcis kl. 16 kunne vi høre, at Neidhardt gik rundt i gaderne og slog på tromme, men vi kunne ikke høre, hvad han bekendtgjorde.

Samtidig begyndte kirkeklokkene at ringe. Da mor hørte det, sagde hun: »Ja, nu har vi krigen, lille børn«.

Vi løb straks ned i byen for at høre budskabet. Kejser Wilhelm havde erklæret krig, og alle, der havde været soldat og havde en vis alder, skulle omgående møde på deres tjenestesteder. Der var et vældigt leben i byen. Folk strømmede ud fra husene. Tyskerne jubede og råbte »Nach Paris«, men der var også mange, der var meget alvorlige, og nogle græd. Da far kom hjem fra arbejde, husker jeg tydeligt, at han og mor græd. Det var ikke så mærkeligt, for de havde to store drenge, der, i tilfælde af at krigen trak ud, kunne forvente at komme med.

Flere familiemedlemmer og venner skulle møde omgående. Allerede kl. 17 kom det første ekstratog fra Sønderborg fyldt med mest jublende mænd. De råbte, inden jul er vi hjemme igen. Det kom til at gå helt anderledes. Lokomotivet var pyntet, og på alle vogne var malet: »Nach Paris«. Det var godt, vi ikke vidste, hvad de fire kommende år skulle bringe af sorg, afsavn, elendighed og sult.

Den næste dag var jeg med mor på banegården, hvor hun skulle sige farvel til sin broder og andre bekendte. Afskeden fandt sted under tårer. Hos de danske var der ingen begejstring for krigen, de skulle ud at kæmpe for en sag, der ikke var deres. 6.000 danske sønderjyder måtte lade livet. Deres navne findes på mindemuren i Århus, blandt dem også min fætter Jens.

De næste dage rullede ekstratogene forbi Graasten Station. De første dages begejstring var taget af. Nu var stemningen blevet alvorlig, og allerede i de første dage af august kom det første budskab til en familie i Graasten, at deres søn var faldet. Som tiden gik, var der mange familier i byen, der fik det sørgelige budskab, at en mand eller søn var faldet.

Trods krigen skulle livet jo gå videre. Alt blev rationeret. Rationeringskortene skulle vi hente på kommunekontoret. Jeg husker ikke nøje, hvad de lød på, men det var ikke meget. Af smør fik vi 60 gram om ugen pro persona. Intet fedt eller margarine. Det blev, som krigen skred frem, en meget hård kamp for at holde den værste sult fra døren. Brød kneb det meget hårdt med. Gryn, mel og sukker fik vi kun meget lidt af. Det var en hård tid, men husmødrene blev opfindsomme.

Flere gange om ugen måtte jeg med en kurv på armen gå langt uden for Graasten til gårdene og spørge, om jeg kunne købe lidt. Mor gav mig altid penge med, så jeg kunne betale. Hun ville ikke have, at jeg skulle tigge.

Som regel havde jeg heldet med mig på mine ekspeditioner til Adsbøl, Ladegårdskov, Kværs eller Rinkenæs, så jeg kom hjem med lidt i kurven, et par æg og lidt gryn. En fast tur var at gå

sammen med min søster til Rinkenæs Nederby hver lørdag aften. Her kunne vi få en liter skummetmælk på en gård. Når vi kom hjem med mælken, kogte mor grød af valset havre. Det kaldte vi »spytgrød«, for avnerne var ikke sorteret fra, og de var ikke til at spise. Men trætte af turen nød vi alligevel spytgrøden.

Det var strenge bestemmelser for, hvad hver landmand skulle aflevere af korn og kreaturer, men det lykkedes dog bønderne at få bjærget lidt til sig selv. Bagerne fik kun tildelt små rationer af rugmel, og kun sjældent hvedemel, så vi kunne købe franskbrød. Der måtte ikke fremstilles kager af hvedemelet, så det at kunne købe kager, hørte ret hurtigt op.

I 1913 var min broder, Johan, kommet i lære hos bagermester Strøh. Jeg havde byplads hos bageren. Om lørdagen skulle jeg feje gaden og muge hos grisen. Jeg fejede også gaden for banken på den modsatte side af gaden. Det fik jeg ti pfennig for. Når jeg gik i byen med bestilte varer, kunne jeg af og til få to pfennig i drikkepenge. Jeg var bybud fra kl. tre hver eftermiddag. Det gav 50 pfennig om ugen, som jeg afleverede til mor.

Inden krigen havde Kurhotellet store dage. Der boede mange gæster i sommerhalvåret, og om søndagen var der det helt store rykind. Damperne kom ved 14-tiden med gæster fra Flensborg, og så var der brug for ekstra hjælp. I haven var opstillet borde og stole, for de fleste ville helst drikke kaffe i det fri. Bager Strøh havde en bod i haven, hvorfra han solgte kager og chokolade. Alle, der fik kaffe i haven, skulle selv gå hen til boden og vælge de kager, de ville nyde til kaffen.

Jeg skulle stå i nærheden af boden. Var der en slags kager, der var ved at blive udsolgt, var det min opgave med en dertil indrettet lukket trækvogn at køre ned til bageriet for at hente ny forsyning. Bagermester Strøh og Johan stod og bagte det meste af søndagen. Der blev spist mange kager, og især en som mester selv havde komponeret. Den hed »Heines Tort«. Det var en skal fyldt med smørcreme, overtrukket med chokolade og en stor klat flødeskum øverst. Den smagte vidunderligt og kostede fem pfennig.

En søndag eftermiddag havde en mand fået lov at gå rundt i haven og vise sin kamel frem. På den måde tjente han lidt penge. Men det var meget uheldigt, at kamelen på rundturen blandt bordene kom i en naturlig trang og ikke tog hensyn til gæsterne. Et bord med fire damer blev oversprøjtet, og det gik ud over damernes flotte kjoler. Der blev stor opstandelse, men hvad der videre skete, ved jeg ikke.

Om jeg husker ret, så blev bagermester Strøh indkaldt i januar 1915. Så stod fru Strøh og Johan alene. Fruen var ikke så stærk, så en dag kom Johan hjem og spurgte mor, om hun ville hjælpe i bageriet.

Mor ville godt, men det var et strengt arbejde, alt foregik med håndkraft. Æltetruget var ca. 2 m langt og ca. 70 cm dybt. Til at begynde med var det ikke så svært, men efterhånden som der kom mere mel i, for at dejen kunne få den rette konsistens, blev det et slæb. Så sagde Johan til mig, at jeg skulle vaske mine fødder og gå op i truet. Så gik jeg frem og tilbage og stampe i dejen. Til sidst kunne det være svært at trække fødderne op af dejen.

Fru Strøh hjalp med at slå brødene op. Dejen skulle vejes, for hvert brød skulle have en bestemt vægt. På den måde klarede vi at få bagt.

Det skete ikke hver dag, men ofte gav fru Strøh mor et rugbrød. Det var en god hjælp i nøden.

Helt galt blev det også med tøj. Det blev lappet og syet om. For mor har det nok været værst at holde mine to søstre med tøj. Strømper var det største problem, for garn fandtes næsten ikke. Når vi kom hjem fra skole, var det en fast regel, at vi klædte om til tøj, vi kunne lege i, men det hørte op, for til sidst havde vi kun det tøj, vi gik og stod i, og der skulle gå et stykke tid efter krigens ophør, før vi igen blev nogenlunde ekviperet.

Så kom den skæbnsvangre dag, da postbudet kom med brev om min broder Christians indkaldelse. Det var den 1. juni 1915, vi måtte tage afsked med Christian. Efter sin rekrutuddannelse kom Christian til vestfronten og var ved Verdun og kom til at ligge ved

det berygtede frontafsnit »Højde 304«, hvor kampene var særlig heftige.

I seks dage var der en meget kraftig beskydning med granater, og på den fjerde dag faldt der en granat, der fik jorden til at styrte sammen over Christian og hans kammerater i skyttegraven. De blev begravet levende. Sanitetsoldater kom til, de så en hånd og et gevær, der stak op og gav sig til at grave. Hånden var Christians. Han var bevidstløs, da man fik ham gravet fri, og den levende begravelse havde medført et chok, som han ikke forvandt før mange år efter krigen.

Han lå længe på hospital, men blev så hjemsendt som krigsudygtig, men skulle fortsat gøre tjeneste inden for postvæsenet i Graasten, hvor han blev landpost i Rinckenæs og Hokkerup.

Christian lærte efterhånden beboerne på ruten godt at kende, og han blev meget afholdt. Han blev også hurtigt klar over sindelaget hos de forskellige og blev især gode venner med en dansk bondefamilie i Hokkerup.

Under krigen måtte bønderne ikke hjemmeslagte svin, men dette forbud generede man sig ikke for at omgå. Gendarmen i Graasten skulle med mellemrum besøge alle i distriktet for at se, om alt gik rigtigt til, om bønderne afleverede, hvad de skulle. Når han så havde besøgt området, var man klar over, at nu kom han ikke i de næste dage, så dagen efter hans besøg blev der slagtet mange svin i smug.

Det skete også hos den familie i Hokkerup, som Christian var blevet gode venner med, og en dag kom han og fortalte far og mor, at han mod betaling havde fået lovning på en halv gris.

Spørgsmålet var nu, hvordan vi skulle få grisen hjem. Det var nemlig en vovet affære. Blev det opdaget, ville både landmanden og far blive straffet. Efter at have lagt hovederne i blød, bestemte vi at far, Christian og jeg i mulm og mørke skulle afhente grisen på en trækvogn.

Dagen for afhentningen oprandt. Indvendigt på kroppen blev jeg forsynet med et lagen, som grisen skulle pakkes ind i, og så

drog vi mod Hokkerup, som vi nåede ved mørkets frembrud. Vi blev budt inden for, hvor vi fik kaffe og noget så sjældent som franskbrød, og snakken gik livligt.

Men nu skulle vi tilbage. Jeg fik lagenet viklet af, grisen blev pakket ind og lagt på trækvognen, og over den blev lagt et lag af gulerødder med top, der helt skjulte den forbudne vare. Blev vi stoppet på hjemturen, kunne vi hævde, at vi kun havde gulerødder på vognen.

Vi kom uden uheld til Graasten, men nu kom problemet, hvorledes skulle vi få grisen i hus uden nogen så os. Det lykkedes, og vi kunne ånde lettet op, glade over at have en halv gris at tære på i de fortvivlede tider, som det var madmæssigt.

Kort efter kom dagen, hvor min anden broder Johan fik ordre til at møde som soldat. Han blev uddannet i Kiel som marineinfanterist. Det var en hård skole, og de blev sat ind, hvor det var særlig farligt.

I oktober 1918 kom Johan hjem på orlov. Der var stor glæde over at have ham hjemme, men far og mor undrede sig over, så lang orlov han havde. Deres undren var ikke uden grund, for en dag stillede militærpolitiet fra Kiel, og de hentede Johan, der ikke var mødt, da orloven udløb. Johan blev ført til Kiel som arresteret, og nu var det spændende, om han blev dømt for faneflugt. I så fald var det døden. Lykkeligt var det, at inden sagen kom til doms, kom revolutionen i Tyskland, og Johan kom hjem, dog først i begyndelsen af 1919.

Der var ikke så meget byggeri under krigen, men så fandt far på, at han kunne bygge bageovne på gårdene. Han havde selv udarbejdet tegninger. Det var en god ovn, fyldte ikke meget og brugte heller ikke meget brændsel. Men han kunne ikke reklamere med ovnene, for bønderne måtte ikke selv bage rugbrød.

Det skulle gå lidt stille af, og for at få begyndt måtte han selv op-søge gårdene, men han gik kun de steder, hvor han var klar over, at ejeren var dansksindet, og fra sit arbejde som murer kendte han mange dansksindede landmænd.

Far begav sig på vandring, men måtte helt til Nybøl – 8 km – før han fik en bestilling. Far opgav, hvad der skulle bestilles til ovnen, og to dage efter tog han så igen til Nybøl og byggede den første ovn. Far blev på gården, mens byggeriet foregik. Han havde de fornødne rationeringsmærker med, men som regel havde han dem med hjem igen plus lidt andet godt. For eksempel et stykke flæsk, et brød eller lidt gryn og lidt rug, der kunne brændes til kaffe. Det kunne variere, men det var altid spændende, hvad far havde med i rysækken. Han betalte for kosten på gården, idet den blev modregnet fars arbejde.

Det kom til at gå godt, for det rygtedes hurtigt, at far byggede gode ovne, men alt for mange rygter var ikke af det gode, for gendarmen skulle nødig opdage det. Skete det, ville gårdmanden blive dømt til at afstå så mange brødmærker, der svarede til det antal brød, han havde bagt illegalt. Efter fyraften blev far budt ind, og så blev der talt politik og mest om Sønderjyllands skæbne efter krigen. Far lod altid modparten spille ud, så vidste han, hvor han stod. Der er nok faldet ord om de elendige forhold, Tyskland og krigen havde bragt med sig.

Det endte med, at far engang havde bedømt bonden forkert. Han lod som om han holdt med de dansksindede. Resultatet var, at far en dag fik besøg af gendarmen, der præsenterede far for en tilsigelse til retten i Flensborg for nedsættende udtalelser om tyskerne. Hvad far havde sagt ordret, husker jeg ikke, men han blev idømt en bøde på 30 mark for at have sagt: »Når krigen var forbi, ville han håbe, at Sønderjylland kom tilbage til Danmark«. 30 mark var mange penge dengang, og for far var det et problem at skaffe dem, muligvis har han fået hjælp fra nogen, der har hørt om sagen. Det var også blevet far forbudt at bygge flere ovne, men dette forbud overtrådte han.

Og så den 11. november 1918 faldt det sidste skud i krigen, der blev våbenstilstand, og i danske kredse var glæden stor. Mange steder blev Dannebrog hejst, og alle håbede på en snarlig genforening med Danmark.

Afstemningstiden

Far var med til det store møde på Folkehjem i Aabenraa, hvor H. P. Hanssen talte om genforening med Danmark. Nu skulle der sættes gang i grænsedragningen. En international kommission blev nedsat i Flensborg. Den skulle overvåge afstemningen i 1. og 2. zone. Hele området blev besat af engelske og franske tropper.

Besættelsestropperne generede os på ingen måde. Med mellemrum kom der en bevæbnet afdeling til Graasten. Den delte sig og spankulerede lidt op og ned ad gaderne og forsvandt så igen. Der lå en garnison i Sønderborg. Der kom forsyninger til garnisonen fra Flensborg kørende gennem Graasten. Det var store klodsede lastvogne, der havde kædeetræk, og hjulene havde massiv gummibelægning. De raslede slemt, når de kørte gennem gaderne, der var belagt med toppede brosten, og ret hurtigt kunne de ikke køre.

På den tid kom der biografforestillinger til Graasten, og jeg blev medhjælper. Det var en mand fra Broager – H. C. Clausen – der i de år kørte rundt til mindre byer og landsbyer og viste film. En uge før der skulle være forestilling i Graasten, skulle jeg gå rundt og uddele plakater og også sætte dem op på telefonpæle.

Forestillingerne fandt sted på Hotel Graasten, som regel en lørdag. Jeg skulle være behjælpelig med at opstille fremføringsapparatet og omspole de film, der skulle vises om aftenen. Det var film med Chaplin, Gøg og Gokke samt film med en meget berømt skuespiller, Valentino, som pigerne var meget betaget af. Når han var på plakaten, var der næsten altid fuldt hus.

Apparatet var opstillet på scenen i hotellets store sal, og lærredet på væggen i den anden ende af salen. Belysningen til apparatet var kulbuelys. Det virkede på den måde, at der inde i apparatet blev anbragt to kulstænger af en særlig art. De var forsynet med elektroder, og når de to stykker kul kom i en bestemt afstand frem-

kom der et meget stærkt lys, og lysstrålen blev gennem et hul i for-tæppet på scenen kastet ned til lærredet. Under forestillingen skulle jeg opholde mig på scenen, så jeg kunne gå til hånde, hvis der skete noget. Det gjorde der tit. I løbet af en forestilling kunne filmen godt knække 3-4 gange, og så måtte jeg træde til. Brast filmen, så blev der råbt og skreget nede i salen. Det kunne også ske, at vi måtte fremføre hele filmen med håndkraft, og så var det meget vigtigt, at det skete i et bestemt tempo.

For hver gang, jeg hjalp Clausen, fik jeg en krone, men denne fortjeneste hørte op, da brandtilsynet en aften kom på inspektion, og det blev Clausen forbudt at lave forestillinger, da brandfaren var stor på den åbne scene.

Der kom dog atter biograf til Graasten, idet købmand Stehr søgte bevilling og fik den på betingelse af, at han byggede et brandfrit rum til apparatet og en stålbox til opbevaring af filmene. Stehr begyndte på Hotel Graasten, men byggede så en biograf ved huset i Borggade, hvor han boede.

Der er stadig biograf. I huset var Graastens berømte søn, historikeren A. D. Jørgensen født, hvilket en mindeplade på husets gavl beretter om. Min familie og jeg har også boet i huset. I en lejlighed ud mod søen, hvor der tidligere havde været farveri og strikkeri.

I 1919 blev der ved velvilje og økonomisk støtte fra borgere i Graasten oprettet en spejdertrop. Vi var 32 i troppen. Spejdertiden har jeg kun dejlige minder fra, og jeg tænker med glæde tilbage på de dejlige ture og oplevelser, vi havde sammen med vor tropsfører Fritz Biehl og hans assistent manufakturkommis Toft. Senere blev jeg søspejder, og også det rummer kun gode minder om den tid, hvor vi fik lejlighed til at boltre os i Nybøl Nor og på Flensborg Fjord.

Så endelig en dag i januar 1920 kom omsider budskabet om, at afstemningsdagen var fastsat til 10. februar 1920. Dagen før kom der en afdeling Alpejægere under kommando af nogle officerer. De skulle overvåge, at valget forløb i ro og orden og påse, at det fandt sted på demokratisk vis.

Asmus Petersen var spejder med liv og lyst.
Her er Graastentroppen på vej ned ad Slotsbakken i spidsen for de danske soldater,
der i sommeren 1920 kom på besøg i Graasten. Det er Fritz Biehl, der som tropsfører går i spidsen.
Asmus Petersen er fanebærer og ses lidt til højre for fanestangen.
(Lokalhistorisk arkiv)

Ved valgstedet på Hotel Graasten blev der pyntet med granguirlander, og det blev der i øvrigt overalt i byen. Også tyskerne hængte guirlander op, men de var lette at kende fra de danske, da de ikke havde rød-hvide farver, men tillige sorte.

Til afstemningen kom der mange gæster både fra nord og syd. Hotellerne kunne slet ikke rumme så mange, så beboerne blev anmodet om at huse en eller flere.

Far og mor havde givet tilsagn om at tage en gæst, men han skulle være dansk. Vi boede på det tidspunkt i Ringgade 7, og vi havde kun lidt plads, men vi fik ordnet en soveplads til ham. Han hed Rasmussen og var tjener i København. En meget sympatisk mand, og det var en stor glæde for mine forældre at kunne række en hjælpende hånd på den måde.

De tilrejsende ankom i ekstratog, og både danske og tyske mødte op på stationen for at byde velkommen. Mens vi ventede på toget, udspandt der sig en sangerkrig mellem de to parter. Vi forsøgte at overdøve hinanden. Jeg stod ved siden af min bedste ven Walter Vorbechs søster, en stor og kraftig pige. Da danskerne istemte: »Den gang jeg drog afsted«, sang jeg med med høj røst, men inden jeg havde fået sunget den første linie, fik jeg en knytnæve i ansigtet af den kraftige pige. Blodet flød fra næsen, men jeg fik fat i hendes lange hår og hev til. Hun skreg i vilden sky, og det er ikke godt at vide, hvad det kunne have udartet til, hvis ikke Walter var kommet og havde skilt os ad. Han ville redde mig ud af hendes klør. Vel var Walter tysk, men han var min ven.

Så oprandt den 10. februar. Det var kraftig storm og øsende regn, men Dannebrog skulle op. Jeg var den første til at holde vagt ved flagstangen på skolen. Flagstangen holdt, men mange andre knækkede og mange flag blev sønderrevet af stormen, både danske og tyske. Det var længe siden, vi havde oplevet sådan et uvejr. Men folk trodsede vejret, og stemmeprocenten nåede op på 91,6.

Valgstedet åbnede kl. 9. Der stod en lang kø, før der blev lukket op. De franske soldater var på plads, inden der blev åbnet. Kun en gang var der opræk til tumult, men det ordnede franskmændene

i en håndvendning. Far var udpeget til at være tilforordnet ved valget.

Længe inden valghandlingen var forbi kl. 8 om aftenen var holtellets sal fyldt. Alle ventede med spænding på resultatet. I Graasten blev der afgivet 507 stemmer for Danmark og 407 for Tyskland. Og i hele 1. zone stemte 75 % for Danmark og 25 % for Tyskland. Der var stor jubel i salen. Mange græd højlydt af glæde over det gode resultat. Der blev holdt taler og råbt hurra.

Det blev sent, inden vi gik hjem. Vor afstemningsgæst havde haft forskelligt med til os, blandt andet rigtig kaffe. Der blev snakket og drukket kaffe det meste af natten.

I den første tid skete der ikke de store ændringer. Der var stadig rationering, og kun små rationer, men det lettede lidt. Der var i København indsamling af tøj, og det blev fordelt i landsdelen. Vi fik med mellemrum tilsendt tøjpakker. Jeg husker, der var et sæt blå- og hvidstribet matrostøj, som jeg kunne passe. Iført det var jeg meget flot til afdansningsballet. Der var tøj til både piger og drenge, og af og til en levnedsmiddelpakke, hvor der som regel var 5 pund margarine, kiks, mel og chokolade.

Den 5. maj kom de danske soldater til Sønderborg. Vi var derude for at modtage de danske jenser. Det var et stolt syn at se krydseren »Olfert Fischer« komme sejlene gennem Alssund og fortøje ved kajen. Kajen var sort af folk, og der var ingen ende på jubelen. Da soldaterne var kommet i land og klar til afmarch, kom et kompagni af Alpejægere, der satte sig i spidsen. Der var intet orkester, kun Alpejægerne der blæste i deres horn. Det var en stor oplevelse at se dem med mellemrum kaste hornene op i luften, gribe dem igen og fortsætte med at spille. Samtidig med soldaterne var gendarmerne også ankommet, og i deres blå uniformer pyntede de i gadebilledet.

Så endelig oprandt dagen, hvor sønderjyderne skulle møde deres konge på Dybbøl, den dag, sønderjyderne havde lidt og stridt for i 56 år, skulle nu gå i opfyldelse. Vi spejdede i Graasten samledes kl. 6.30 om morgenen for i samlet trop at marchere til Sønder-

borg, og da vi ankom, fik vi anvist en plads ud for det sted, hvor kongeskibet skulle lægge til, dog ikke i første række, men vi kunne følge alt, hvad der skete.

Ventetiden var lang, men pludselig så hele mængden tre torpedobåde runde pynten mod syd. Krigsskibene »Gejser« og »Heimdal« affyrede kongesalut, og gennem krudtrøgen styrede det hvide kongeskib ind mod kajen. Danmarks konge stod høj og rank på skibets hjulkasse og blev af menneskemængden hilst med stor jubel.

Der var fra Sønderborg til mødepladsen i kongeskansen plantet en flagallé. Længe før kongen skulle komme, var hele vejen optaget af en bølgende strøm af glade, syngende mennesker. Inde i selve skansen var rejst en tribune, hvor de kongelige skulle have plads. De kongelige kørte i bil til Dybbøl Mølle. Men derfra insisterede kongen på at gå ind på festpladsen. Der var udkommanderet politi og soldater, der skulle sørge for uhindret passage. Tålmodigt ventede de mange mennesker, men så begyndte hurraråbene, og folk råbte: »Dæ komme æ kong«. Kongen gik alvorlig og dybt rørt op på tribunen. Der var mange, der græd glædestårer.

Der var mange taler. Grev Schacks står endnu i min erindring, da han sluttede med ordene: »Vi skal være Dig gode og trofaste sønner og døtre, det giver vi Dig håndslag på, kong Christian«.

En gammel veteran fra 1864, Hans Thomsen fra Sundsmark, kom sammen med fire hvidklædte piger, der bar et Dannebrogssflag imellem sig. Kongen omfavnede den gamle veteran, og rørt takkede kongen for den troskab sønderjyderne udvist »– og byg i fællesskab med os Danmarks fremtid. Gud signe Danmark. Gud signe Eder«.

Mor og jeg havde fået plads helt fremme ved tribunen, så vi kunne overvære alt på nærmeste hold. Endnu blev der talt og sunget meget, men omsider fik festlighederne ende, og fulgt af hurra-råb forlod de kongelige skansen og tog tilbage til Sønderborg. Nu var den røvede datter kommet frelst tilbage.

Asmus Petersen

Et brandgilde bliver stiftet

Først efter vi kommer op i 1700-tallet, bliver der oprettet brandforsikringskasser. Inden den tid var en ildebrand i et hus eller en gård som regel ensbetydende med ruin for den skadelidte. En vis form for hjælp til brandlidte på landet er der dog tænkt på, idet vi i Christian V's lov fra 1683 i tredje bog, XII. kapitel, artikel 10 kan læse følgende bestemmelse:

»Dersom nogen Bondis Gaard / eller Huus / ved Ildebrand / eller anden ulykkelig Tilfald kommer til Skade / da maa Bonden ej Stedet forlade / eller sig andet Sted nedsette / men hand bør med Husbondens (Godsherren) og Bymændenes Hielp / om hand selv ej haver Middel dertil / at opbygge Gaarden eller Huset / før end hand maa derfra flytte / eller Gaarden / eller Huset opsige.«

Der er i denne lovbestemmelse en vis forståelse for den brandlidte, men havde han ikke lidt på kistebunden, og det havde de færreste bønder, så var han helt afhængig af godsherrens og naboers lyst og evne til at yde kontant støtte eller arbejdskraft, hvis han atter skulle få hus og hjem genopbygget.

Så længe branden skete i det lille isolerede landsbysamfund, hvor alle kendte hinanden, og man var fælles om mange ting, og hvor naturaløkonomien rådede, gik det endda. Men som tiderne ændredes, og penge afløste naturalier, så blev billedet et andet. Der kom skel mellem bønder og håndværkere. Arbejdsdelingen blev mere adskilt. Det blev derfor nødvendigt at finde udvej for en anden måde at hjælpe en brandlidt på.

Kongen kunne udstede et brandbrev, også kaldet brandstød. Et sådan brandbrev tillod den brandlidte, at han inden for et nærmere betegnet område måtte foretage sin egen lille private indsamling. Ansøgning om et brandbrev skulle fremsendes til kongen med sognepræstens udtalelse om den pågældende nød og trang. Det kunne imidlertid være længe, før man fik den kongelige velsignelse til et brandbrev, hvorfor en velmenende sognepræst, der gerne ville hjælpe sit sognebarn, selv udstedte et brandbrev. Det kunne også ske, at den brandlidte selv forfattede et brandbrev, og hvad værre var, hændte det også, at almindelige tiggere og plattenslagere udstedte brandbreve, skønt de hverken havde gård eller hus, der var nedbrændt. Myndighedernes tilsyn med brandbreve blev skærpet, men brandbreve var i brug, til vi kommer op i 1700-årene for så at blive afløst af brandforsikringskasserne, der gav den forsikrede en bedre erstatning, end den uforsikrede kunne opnå ved at tigge.

Det var en række store brande i større byer, der blev anledningen til, at brandforsikringsselskaberne opstod. I 1731 stiftedes Københavns Brandforsikring, og i 1761 stiftedes Købstædernes almindelige Brandforsikring, der stod åben også for landboere. I statutterne hedder det: »Skulle ellers nogen Proprietair eller anden overalt paa Landet i Vort Rige Danmark ville for deres Bygninger og Huse indtræde udi denne for Købstæderne anordnede Brandforsikring, da skal det dennem Allernaadigst tilladt være«.

Der var nu ikke mange på landet, de benyttede sig af det »nådige« tilbud. Men bønderne begyndte at sysle med tanken om selv at oprette et forsikringsselskab, et brandgilde. Og tanken blev til virkelighed, da nogle bønder den 19. maj 1792 samledes til drøftelse og her vedtog at oprette en brandkasse, »– mellem os Undergivne paa det adelige Gods Søgaard og Ahretoft tillige med nogle Graastenske Undersaatter –«.

Ahretoft var oprindelig en ladegård under Søgård. Ved auktionen i 1725 efter Ahlefeldternes konkurs fulgte Ahretoft med Søgård, da godset blev købt af landråd von Thienen. Men Ahretoft skulle ofte komme til at skifte ejere, indtil den preussiske stat i 1873

købte jordene og tilplantede arealet. Det er det vi i dag kender som Årtoft plantage.

Straks fra oprettelsen var tilslutningen til brandkassen stor. Man valgte derfor at inddele medlemmerne i distrikter, i alt 5. 1. distrikt omfattede beboerne i Klipleve, Søgård, Lundtoft og Tørsbøl samt Vilsbæk. 2. distrikt omfattede Bjerndrup, Uge og Ahretoft. 3. distrikt er Rinkeføl, Holbøl og Østergejl. 4. distrikt er Kvær, Stubæk og Hostrup. 5. distrikt er Broager og Dynt. Som det ses, er brandgildets medlemmer spredt over et stort område, men alle er de fæstebønder under de adelige godser Søgård, Ahretoft og Graasten.

Det er værd at bemærke, at det er bønderne, der har taget initiativet. Godsherrerne figurerer ikke blandt medlemmerne. Det fremgår ikke, om det er bønderne selv, der har udarbejdet lovene, men det må nok formodes, at de har haft juridisk hjælp.

For hvert distrikt oprettes en brandbog, en protokol, hvor der på de første sider med en smuk gotisk skrift på tysk er skrevet reglementet for brandgildet. Efter reglementet kommer så side for side navne på de ejendomme, der har meldt sig som forsikringstager, og omhyggeligt er anført de bygninger, der er forsikrede og til hvilken værdi, de er ansat. For eksempel: Stuehus og stald 150 rdl., et bagehus 15 rdl.

I de første år fandtes brandgildets regler kun nedskrevet i de fem distrikters protokoller, og ved den årlige generalforsamling, der fandt sted i »et passende hus i Klipleve« – Sct. Hansdag, den 24. juni, blev vedtægterne læst op. Senere blev de bogtrykt og udleveret til de forsikrede.

Reglementet indledes med en begrundelse for brandkassens oprettelse, i hvilken det hedder: »Da Erfaringen lærer, i hvilken sørgelig Stilling den sædvanlig kommer, der har den Ulykke at se sine Bygninger fortæres af Luerne, naar han derved blot kan gøre Fordring paa Andres Godhed og Veldædighed, og intet har at haabe med Vished – hvorimod, hvor overmaade ønskeligt og behageligt det er for et saadant altid beklagelsesværdigt Menneske, igen at

kunne se sit Huus staae frem af Asken ved sine Naboers virksomme Bistand, saa have vi undertegnede adelige Undergivne af Søgaards og Ahretofts Gods samt flere Graastenske Undersaatter forenet os om at oprette en Brandcasse, hvis Hensigt skal saa meget som muligt gaae ud paa, at yde en tilsvarende Hjælp i slige Tilfælde«.

Efter at have nævnt at indboet ikke omfattes af forsikringen og stærkt formanet til at være omhyggelig med åben ild, hedder det i vedtægterne, at »de Undergivne i hvert distrikt af deres Midte udvælge to Mænd, der saa meget som muligt have at paasee, at Interessenterne i deres Distrikt iagttage alt, hvorved Ildebrand forebygges«.

De to valgte mænd kaldes »Gildeofficialer«, og de er pligtige til to gange årligen til ubestemte tider at gå omkring til alle interessenterne i deres distrikt for at efterse bagehusene og skorstenene, hvor de især skal være opmærksomme på, at bageovnene er i upåklagelig tilstand uden revner og sprækker, om der er en god tæt lygte i huset. Desuden undersøge om de nødvendige brandredskaber er brugbare og stedse ved hånden, og om det brandnummer, huset har, er kendeligt og let læseligt.

De brandredskaber, der forlanges skal være hos hver interessent, er ret beskedne. Der forlanges en tækkestol, en håndhage og en god vandspand samt en god lang stige.

»For deres Møie med Eftersynet og i Erstatning for deres Forsømmelse faa disse to Mænd hvergang 1 skilling af hver Interessent, hvor de komme«.

Dette beskedne bidrag for at gå rundt til forsikringstagerne for at se, at alt er i orden, bliver nogle år senere forhøjet til 4 skilling. Der bliver også ændret på, hvad der skal findes at slukningsmidler, afhængig af hvor stor forsikringssummen er. Den ene vandspand bliver forhøjet til to eller tre. Det bliver også planlagt, at der i ethvert distrikt, hvor forsikringssummen for bygningerne er 40.000 rdl. eller derover, skal anskaffes »en stor med 60 fod lang Slange af Læder eller Hamp forsynet Brandsprøite, hvis Værdi idetmindste beløber sig til 160 rdl., eller to mindre af samme Værdi«.

Billedet viser en brandsprøjte af den slags, som det var påbudt de forskellige distrikter at anskaffe. Denne brandsprøjte er fra Præstø, den har en læderslange på 26 alen og et kar, der kan rumme 1½ tønne vand.
(Fra Købstædernes almindelige Brandforsikrings jubilæumsskrift 1986)

Hvor brandforsikringssummen er mindre end de 40.000 rdl., forlanges der kun en mindre sprøjte og mindre stiger. Det kan synes lidt ulogisk, at det er værdien af bygningerne, der bestemmer slukningsmidlernes art.

Hvis interessenterne ikke retter sig efter, hvad de to »Gildeofficialer« påtaler, kan den pågældende forsikrede idømmes en bøde på 3 skilling, der tilfalder brandkassen, og hvis han ved næste eftersyn ikke har bragt alt i orden, da slettes han af brandgildet »og erklæres udeelagtig i Interessentskabets Velgerninger«. Også disse bestemmelser skærpes betydeligt ved senere vedtægtsændringer, hvor det bestemmes, at mangler skal bringes i orden inden 4 dage efter påtalen, i modsat fald skal interessenten betale en bøde på mellem 48 skilling og 4 rdl. til gildekassen.

De ovenfor nævnte bagehuse er noget ret specielt for byggeskikken i Sønderjylland.

I det øvrige land findes de kun hist og her, mens de her på egnen var at finde næsten ved hvert hus og gård. De lå som regel i en vis afstand fra de øvrige bygninger af hensyn til brandfaren. Nogle steder fungerede de tillige som en slags bryggers, og de kunne være ret store, så de også indeholdt plads til brændsel og måske en svinesti.

Når vi blader i den gamle protokol, ser vi, at der er et bagehus ved hver eneste ejendom, men vi kan af forsikringssummen også se, at de må have været af højst forskellig størrelse. Der er forsikringssummer fra de mindste på 10 rdl. til de største på 110 rdl.

Man var nervøs for den brandfare, der var ved bagehuse, og især hvis de foruden til bagning også blev anvendt til at tørre hør i. De tørre hørstængler kunne selvantændes, og så gik bagehuset som regel med, og gnister antændte så de øvrige bygninger.

Der er derfor en særlig § i vedtægterne herom, i hvilken det hedder: »Under intetsomhelst Paaskud tør det tillades noget Medlem af vort Selskab at rødne og bryde Hør i sin Bageovn og i Bagehuset, fordi Erfaringen lærer, at dette ofte har høist sørgelige Følger. Skulde det desuagtet kunne bevisliggøres, at nogen af vore

Der findes ikke mange bagehuse mere.
Her et på Knudsmade i Bækken. I dag er det ombygget til redskabshus.
(Lokalhistorisk arkiv)

Interessenter handler imod dette Punct, så ville vi herved have fastsat, at han derfor skal betale 10 rdl. i Bøde til Cassen«.

10 rdl. var et betragteligt beløb på den tid, ja så stort, at man kunne få bygget et mindre bagehus for det.

Det påhvilede også brandgildets medlemmer at deltage i slukningsarbejdet. Når man blev opmærksom på en ildebrand, så skulle man alarmere sine naboer og sammen med sine folk skynde sig til brandstedet medbringende de forhåndenværende brandredskaber, stiger og vandspande. Og man måtte ikke være tilskuer, »men tro-ligen og af alle Kræfter hiælpe sin Nabo at slukke og at redde, hvad reddes kunne, samt ikke være mindre villig til at føie sig efter de Forstandiges og mere Erfarnes Villie«.

Det var kun sjældent, at man formåede at slukke branden. Havde ilden først fået antændt stråtaget og hø og halm i stalden, stod man ret magtesløs med de primitive slukningsmidler, man rådede over. Og ifølge protokollen slukkedes de opståede brande med, at gårdene brændte ned til grunden og familien stod hjemløs. Men det var der også tænkt på i vedtægterne.

I § 13 hedder det: »Da den Brandlidte i sligt tilfælde sædvanligt ikke beholder Leiligheden for sig og sin Familie, saa er den nærmestboende Gildeinteressent, der nogenlunde har plads til ham, forpligtet at optage ham saalænge i sit Huus, og gerne være ham til Tjeneste, indtil hans Huus atter er opbygget, eller han finder en anden Leilighed«.

Det kunne naturligvis være en både økonomisk og pladsmæssig belastning at få indkvartering af en brandlidt familie. Brandkassen er da også villig til at yde værtsfamilien erstatning herfor, uden der dog er fastsat bestemte regler. Der skal åbenbart i hvert enkelt tilfælde aftales erstatningens størrelse, og det fremgår af vedtægten, at brandkassen ikke er indstillet på at yde det helt store beløb, ja næsten forventer, at man som god nabo påtager sig uden vederlag at give husly til den brandlidte. Det hedder nemlig: »Herfor har den Brandlidtes Velgjører – saafremt han forlanger det – at vente en billig Erstatning af Cassen«.

Det var ikke dyrt at blive optaget i brandgildet. »Ethvert tiltrædende Interessent betaler for Indskrivningen af sit Navn i vore Brandbøger 4 sk. og for hver 100 rdl., hvortil hans Bygninger forsikres 8 sk.« (Betalingsmidler var på den skilling, mark og rigsdaler. 16 skilling var 1 mark. 3 mark var en rigsdaler.)

Hvis vi tager et eksempel fra brandbogen, så har Christian Kutsch i Rinkenæs betalt 28 sk. ved sin optagelse i brandgildet. Han havde nemlig forsikret således:

Stuehus og stald	301 rdl.
Et bagehus	15 rdl.
	<hr/>
I alt	316 rdl.
	<hr/>

For dette lille beløb på 28 sk. er Christian Kutsch så medlem af brandkassen. Og noget årligt kontingent er der ikke tale om. Men til gengæld måtte medlemmerne så være indstillet på, at der kom en ekstra opkrævning efter en brand, for de små skillingsbeløb, der var indgået i kassen kunne ikke dække en brandskade, selv om de mange bække små gjorde en stor å.

Men som nævnt var der ved ildebrand næsten altid tale om en totalskade, og ifølge vedtægterne skulle den brandlidte havde udbetalt det beløb, hans bygninger var forsikrede for. Udbetalingen skulle finde sted inden for seks uger fra skaden var indtruffet.

Der er dog undtagelser for udbetaling af erstatning.

1. »Naar Ejeren af en Bygning beviislig selv har stiftet en Brand, saa gives af Gildet slet ingen Godtgjørelse.
2. Det Tilfælde naar Bageovne ere blevne brugte til at rødnø og tørre Hør og Ilden derved opstaaet.
3. Det Tilfælde at Bygningerne ere geraadede i Brand i Krigen eller afbrændte af Fjenden, for hvilket Tilfælde der findes en særegen Bestemmelse.«

Brandkassen ville nemlig ikke kunne klare at udbetale erstatning, hvis for eksempel alle gårde i Rinkenæs nedbrændte som følge af krigshandlinger. Det bestemmes derfor i § 31 i vedtægterne: »Naar Bygninger, som ere forsikrede ved dette Gilde, i Krigstider antændes af fjendtlige eller andre Tropper, eller gaar op i Luer ifølge Fægtninger, og alle disse Beskadigelsers Maximum i Løbet af Krigen ikke overstiger to Procent af den hele ved Gildet forsikrede Capital: saa skulle saadanne Skader godtgjøres af Gildet, ere de derimod af større Beløb, saa er den Sum, hvilken to Procent af samtlige ved Gildet forsikrede Bygningers Forsikringssum udgjør, at dele forholdsmæssigt imellem de saaledes Beskadigede. –«.

Man har virkelig forstået at udforme love, hvor der er tænkt på alt.

Men nu tilbage til de beløb, der kunne blive tale om at opkræve, når en erstatning skulle udbetales. Vi tager atter et eksempel fra brandprotokollen. »Den 30. september 1844 brændte bygninger tilhørende Peter Hansen Petersen i Bækken. De er i vore bøger takserede for 166 rdl. 32 sk.

1 Stuehus og Stald	120 rdl.
1 Lade	12 rdl.
1 Bagehus	34 rdl. 32 sk.
	<u>I alt 166 rdl. 32 sk.</u>

Dette beløb skal kassen udbetale til Peter Hansen Petersen.

Det klarede man ved, at alle interessenterne betalte et beløb i forhold til det beløb, deres ejendom var forsikret for. Der blev nu foretaget et større regnestykke. Man gik alle gildets protokoller igennem og sammentalte, hvad samtlige medlemmers bygninger var vurderede til – dog undlod man at tælle de nedbrændte bygninger med. Man kom så frem til, at der på det pågældende tidspunkt var en samlet forsikringssum på 203.060 rdl. Imidlertid var reglen, at der skulle opkræves pr. 100 mark, hvert medlem havde forsikret for, så rigsdalerbeløbet blev omregnet til mark, hvilket var let, man gangede med tre og nåede så frem til, at den samlede forsikringssum var 609.180 mark.

Og nu skal der så fastsættes et skillingsbeløb pr. 100 mark, så man i al fald får 500 mark = 166 rdl. 32 sk. samlet til den skadelidte. Gildeledelsen fastsætter i dette tilfælde 2 skilling pr. 100 mark. Det indbragte i alt 761 mark. Der blev så et overskud 261 mark ved denne brand, »der kommer vor kasse til gode«, noterer kassereren.

Der var ret stor forskel på, hvad de enkelte medlemmers bygninger var takseret til. Forsikringssummerne svinger fra omkring 35 rdl. for de mindste huse til 1.000 rdl. eller mere for de største gårde.

En ejendom, der var forsikret for 100 rdl., hvilket omregnet er 300 mark, måtte ved den ovennævnte brand betale 6 sk. til brand-

kassen, og det var til at leve med, og for det beskedne bidrag, sammenlagt med de øvrige medlemmers skillingsbeløb, kunne den brandlidte atter få nye bygninger.

Men der kunne jo i løbet af et år opstå flere brande, og så måtte medlemmerne igen betale, mens man andre år slap helt gratis. I det tidsrum – 1792-1845 – protokollen spænder over, berettes der om 31 brande, hvor alt er gået op i luer.

Ved en enkelt brand blev fire naboejendomme lagt i ruiner, og da måtte medlemmerne betale 22 sk. pr. 100 mark, de havde forsikret for, og det kunne efter datidens pengeforhold blive til et ret betydeligt beløb.

Skønt der enkelte år kunne forekomme ret store ekstraopkrævninger, så var der dog stor tilfredshed med brandgildet. År for år voksede tilslutningen. I 1857 var man kommet op på 15 distrikter. For det var ikke kun bønderne på de adelige godser Søgaard, Ahretoft og Graasten, der kunne få deres bygninger forsikret, men også på de øvrige adelige godser i landsdelen.

Det siges således i vedtægterne fra 1857 »– kunne ogsaa de Bygninger som ere beliggende i de adelige Godser Stoltelund, Kjelstrup, Gravensteen, Sandbjerg, Ballegaard, Bøgeskov, Fiskbeck, Kiding, Skovbølgaard, Grøngrøft, Laygaard, Aarup, Gram og Nybøl forsikres i dette Gilde«.

Brandgildets område blev ved denne vedtagelse meget udstrakt, og der er forskelligt, der tyder på, at nogle mindre lokale brandgilder er ophørt og deres medlemmer indtrådt i Søgaard-Ahretoft Brandgilde, og det var vel nok i midten af 1800-tallet det største brandgilde på landet i Nordslesvig.

Når brandgildet blev oprettet i 1792 hænger det formodentlig sammen med, at det var i årene heromkring, at bønderne på de adelige godser fik mulighed for at blive selvejere, fik lov til at købe deres fæstegårde. Da bygningerne så ikke længere tilhørte godsherren, var han heller ikke forpligtet til at sørge for eller yde bidrag til, at en nedbrændt gård igen blev opført. Derfor var det nødvendigt at gardere sig på anden måde, hvis ulykken skulle indtræffe.

Dette initiativ til oprettelsen af et brandgilde viser, at bønderne, der nu var blevet deres egne herrer – nogen hoveripligt eksisterede dog stadig til 1805 – var ved at blive en selvbevidst stand.

Brandgildet nåede ikke at fejre 100-års jubilæum. En preussisk forordning omkring 1870 bestemte, at alle landbygninger skulle forsikres i Schleswig-Holsteins Landesbrandkasse, og dermed var Søgaard-Ahretoft Brandgilde's saga ude.

Poul Andersen

Rectificerede Love

for

Brandgildet

de adelige Godser

Sogaard og Ahretoft m. m.

Bygninger angaaende.

Naberraa

Trykt hos Fr. Vilbør.

1857.

Forsiden til de trykte love for Brandgildet. 1857.
(Lokalhistorisk arkiv)

Ladegård omkring år 1900. Bortset fra laden er gårdens øvrige bygninger stråttækte.
Den lille bygning længst til venstre er gårdens bagehus, der af hensyn til brandfare altid lå i nogen afstand.
(Lokalhistorisk arkiv)

Ladegård

– et adeligt gods i Kværs sogn

Ladegård har, som navnet siger, oprindelig været en ladegård under Søgård gods. Nøjagtigt hvornår gården er blevet bygget, ved vi ikke, men forskelligt tyder på, at det må have været i midten af 1500-tallet.

I et skatteregister fra 1549 tales der om den nye ladegård, hvilket tyder på, at der har været en ældre.

Brødrene Frantz og Gregers arvede omkring 1520 Søgård gods. De delte arven mellem sig, så de hver fik en halv Søgård og halvdelen af de mange bøndergårde, der hørte til godset. Gregers har ved arvedelingen måske overtaget den gamle ladegård, mens Frantz, som havde overtaget bøndergodset i landsbyen Vårbjerg, nedlagde landsbyen og byggede Ladegård. I al fald synes det sikkert, at Ladegårds jorder er taget fra landsbyen Vårbjerg, for en af Ladegårds marker kaldes Vårbjerg.

I 1722 erklæredes grev Carl Ahlefeldt på Graasten fallit. Og i 1725 kom alle Ahlefeldt-slægtens sønderjydske godsbesiddelser på tvangsauktion på Gottorp. De mange gårde – og her også Ladegård – blev stykket ud på mange hænder og solgt som selvstændige adelige godser. De nye ejere, som ikke alle var adelige, overtog også de rettigheder, der fulgte med et adeligt gods, således patronatsretten, hvilken vil sige retten til blandt andet at udnævne sognepræsten og degnen i sit område.

Fra det meget omfattende auktionskatalog får vi et indtryk af, hvorledes Ladegård så ud i 1725. Det nævnes, at gården var forpagtet ud til en pensionær – sådan benævntes forpagtere på den tid – Nicolaus Breckling. Hans årlige forpagtningsafgift var 1100 rdl. Og det skønnedes, at Ladegård årligt kunne give en fortjeneste på 2000 rdl. Værdien af gården er ansat til 39.620 rdl. Vi har ikke noget tal på, hvor stort et jordtilliggende, der var til Ladegård, men det er opgivet, at udsæden på gården er anslået til 40 tdr. rug, 38 tdr. byg, 36 tdr. boghvede og 150 tdr. havre. Hertil kommer så ret store engarealer og græsmarker til høslæt og græsning af gårdens besætning på ca. 140 køer og ungkreaturer samt ca. 20 spand heste. Vi skønner næppe helt galt, hvis vi sætter gårdens areal til ca. 300-400 tdr. land. Hertil kommer så 16 hoveripligtige gårde i Kværs og Felsted. Om gårdens stuehus oplyses det, at det er på 12×8 fag, hvilket nogenlunde svarer til et hus på ca. 20×12 m. Et ret beskedent hovedhus til en sådan gård.

Ved auktionen blev Ladegård som de øvrige gårde solgt til meget billige priser. De opnåede ikke halvdelen af vurderingssummen. A. D. Jørgensen nævner, at hoffaktor og købmand Johan Nissen fik gården for et bud på 17.000 rdl. Han skulle dog kun i få år kunne glæde sig over den gode handel, han havde gjort, for i 1729 døde han. Enken førte gården videre og giftede sig ret hurtigt med borgmester Böhme i Slesvig, og han overtog så gården.

I 1737 døde borgmester Böhme. Hans kone blev enke for anden gang. Hun blev boende på gården, men da ingen af børnene var interesseret i at overtage den, blev gården solgt ved offentlig auktion i 1747.

Den nye ejer var forpagter Hans Petersen på Gammelgård på Als, der betalte 26.950 rdl. for Ladegård. Det ser ud til, at Hans Petersen efter købet af Ladegård stadig tillige var forpagter af Gammelgård. Men omkring 1770 overdrager han Ladegård til sin søn Andreas Petersen. Andreas Petersens eftermæle er ikke det bedste. Han skal have været en bondeplager og meget brutal mod sine hovbønder. For de mindste forseelser, og nogle gange uden

at bønderne havde forset sig, blev de straffet med hundehul og træhest.

I bogen, *Den onde Herremand*, har Th. Kaufmann givet en skildring af forholdene på Ladegård i Andreas Petersens tid. Og selv om det er skrevet som en roman, behøver det ikke være overdrevet, men kan meget vel passe på det regimente, Andreas Petersen udøvede som herremand.

Han var imidlertid ikke nogen dygtig landmand, kunne også lide at spille kort og var tit fraværende sammen med spillebrødre. Det gik derfor ud over hans likviditet, hvorfor han begyndte at sælge ud af bøndergodset, så en del bønder i Kværns og ikke mindre i Tumbøl blev så tidligt som omkring 1760-erne deres egne herrer.

Om det var af økonomisk nød Andreas Petersen solgte Ladegård til broderen Søncke Ludvig Petersen, ved vi ikke, men tænkeligt er det. De to brødre var to alen af et stykke. Andreas Petersen hed i folkemunde »den gale Petersen«. Broderen, som efterfulgte ham, havde været officer i den danske armé, men blev hjemsendt som kaptajn. Han fik øgenavnet »Den gale kaptajn«. Også han skal have ført et ret udsvævende liv, og var derfor også nødt til at sælge ud af godset for at holde kreditorerne på afstand, og til sidst måtte han sælge gården. Han fandt en køber i en fætter, Andreas Petræus, der var forpagter på Søgård. Petræus erhvervede Ladegård for 15.000 rdl. For disse penge købte Søncke Ludvig Petersen en parcel ved vejen mellem Graasten og Felsted. Her byggede han sig en lille ejendom, som han kaldte Ludvigsro, og levede her sine sidste år. Gods og penge var borte, og han skal have været helt uden midler, skal ifølge overleveringen have været så fattig, at han måtte tigge. Han døde den 31. maj 1801 58 år 8 måneder og 9 dage gammel. Begravelsen foregik fra Felsted kirke den 5. juni. Følget har næppe været stort. Dels var han ikke ligefrem elsket på egnen, og familie havde han ikke.

Om hans sidste tid har vi en beretning nedskrevet i Felsted kirkebog af sognepræsten. I oversættelse fra tysk lyder sognepræstens nekrolog som følger:

No. 177
1773
H. P. Petersen

Im Namen der Heiligen
Dreyfaltigkeit

Nr. 16. **K**ündt öffentlich und zu wissen sey hier
mit allem und jedem sündlich also dem
Pöbeln geligen das sich zu dem in dem
genöhten dato zwischen Herrn Caplanen
Petersen, Entenherd, Adalgeren, Guld
Laggaard, Pöbeln, an einem sündlichen
Hans Petersen, ergebet mit dem alten
biller Skenswang, Dreyer, aus andern Epile
ausgelagert, dreyer dreyer, s. b. in d
Ligen, dreyer, Dreyer, und dreyer, Dreyer,
Contract ausgegeben, worin, ist und z
gesehen, und dreyer, s. b.

Søncke Ludewig Petersen
Dreyer, ist zigen, zu dem Adalgeren
Dreyer, Laggaard, dreyer, s. b. und
ihl, s. b. für mich, eines, s. b. und Hans
Skenswang, an s. b. s. b. s. b. s. b.
Hans Petersen, s. b. s. b. s. b. s. b.
Skenswang, s. b. s. b. s. b. s. b.
s. b. s. b. s. b. s. b. s. b. s. b. s. b.
s. b. s. b. s. b. s. b. s. b. s. b. s. b.
s. b. s. b. s. b. s. b. s. b. s. b. s. b.

Juli 1773

Den første side af en købekontrakt, hvor Søncke Ludvig Petersen i 1773 sælger et areal til Hans Petersen i Tumbøl. Kontrakten indledes meget højtideligt med: Im Namen der Heiligen Dreyfaltigk... I den hellige trefoldigheds navn. (Lokalhistorisk arkiv)

»Kaptajn Søncke Ludvig Petersen til Ludvigsgård, søn af den tidligere kongelige forpagter af Gammelgård på Als og senere besidder af det adelige gods, Kværs Ladegård, Hans Petersen og salige Barbara Magareta Petersen f. Lützen på Nienhof, Nykirke kommune i Vidding herred, Tønder amt.

Han var født 22. september 1742. Hans lyst stod til militærvejen, og han drog derfor til København. Da han havde velyndere, der stod i kongens tjeneste, blev han løjtnant ved Infanteriet.

Efter nogle års forløb tog han sin afsked og blev i nåde hjemsendt med kaptajnsrang. Han rejste til sin hjemstavn, hvor han købte godset Ladegård af sin ældre broder, den nu afdøde Andreas Petersen.

27. april 1785 holdt han bryllup med jomfru Anna Maria Clausen fra Avnbølgård i Ullerup kommune i Sundeved. Hun var datter af den endnu levende augustenborgske forpagter Claus Clausen og dennes hustru, A.M.Clausen f. Nicolaysen fra Egersund. Med hende levede han i ægteskab i 10 år. Dette ægteskab blev, efter nogle opståede stridigheder, adskilt af et højviseligt overkonsistorie på Gottorp.

Ægteskabet var uden børn. Nogle år efter denne bedrøvelige skilsmisse solgte S.L.Petersen Ladegård til sin fætter, den nuværende ejer, Andreas Petræus, og for 15.000 rdl. købte han en parcel, kaldet Brænholm, der tidligere havde ligget under »Grøngrøft«, og som han efter sit navn kaldte »Ludvigsgård«. På dette hans yndlingssted levede han sine sidste leveår i al stilfærdighed, og her sov han også hen.

Han var ikke fejlfri, og dette tilstod han mig frivilligt og frimodigt under udgydelsen af mange tårer. Forvarsel om døden i form af gigt, svimmelhed og afkræftelse havde han allerede længe mærket før hans sidste sygdom, og han fortalte, at det havde bragt ham til eftertanke. Hans synder stod levende for ham, og hans samvittighed blev urolig, og dette havde bevæget ham til at søge tilflugt i bøn og læsning af den hellige skrift, og dette havde beroliget ham.

Hans sidste sygdom begyndte lige efter påske. Gigt, brystsyge og vattersot arbejdede på hans død. Og han havde ikke kraft til at stå imod. Han kunne hverken ligge eller sidde. Ikke gå, ikke sove og kun spise lidt. Alle midler blev forsøgt, men intet kunne hjælpe. Hans sygdom var forbundet med megen smerte, men han bar det med tålmodighed.

Da jeg blev hentet for at berette ham, sagde han til mig: »Kære broder. Jeg må dø af denne sygdom, og jeg vil også gerne. Jeg er sikker på, at Gud for Kristi skyld vil tilgive mig mine synder, og jeg vil af Dig til vished herom modtage Jesu Kristi legeme og blod«. Han greb min højre hånd, idet han sagde: »Jeg har udsonet med Gud, og Du kan med god samvittighed give mig nadveren«.

Oh, hvor var jeg glad, da jeg bemærkede denne indstilling hos ham. Til opbyggelse og trøst talte jeg sande og dyrebare ord af Paulus til ham. Jeg besøgte ham flittigt under hans sygdom, og han var stadig optaget af at tale om døden som sin ven og om saligheden, som en for ham afgjort sag.«

Såvidt kirkebogen, hvor sognepræsten glæder sig over den forhædede synder, der omvender sig. Ganske vist boede Søncke L. Petersen i Felsted sogn, hvor han som nævnt blev begravet. Det kan man undre sig over, da det sandsynligvis er hans far, der har opført familiekapellet ved Kværs kirke. Det er den lille tilbygning på nordsiden af kirken, men som nu anvendes som fyrrum.

I dette kapel stod indtil 1924 seks kister. Fire voksne og to børnekister fra 1700-tallet i åben begravelse. Kisterne blev i 1924 nedgravet på Kværs kirkegård, men inden da blev de åbnet. Ligene var iført fint hjemmelavet linned. På den ene kiste var der på låget en blyplade i barokstil med en tysk indskrift over fru Barbara Magareta Petersen f. Lützen, født 11. februar 1708, død på Gammelgård 20. november 1760, 52 år gammel.

Ligklæderne var smykket med Tønderkniplinger, og desuden fandt man en fingerring og en ørenring, begge af guld. I kisten ved siden af var liget af en ældre mand. Det var muligvis liget af Ladegårds tidligere ejer Hans Petersen, der døde på Gammelgård på

Als. Han skal være begravet i Kværs 23. december 1774, men besynderligt nok er det ikke nævnt i Kværs sogns kirkebog. De to andre voksenkister indeholdt liget af en mand og en kvinde, som vi ikke med sikkerhed ved navnene på.

I kirkebogen kan vi se, at den tidligere overinspektør på de Graastenske godser, Frederik Klöker, efter sin død i 1747 i Flensborg blev ført til Kværs og »hensat i åben begravelse«, og året efter blev hans kone også begravet i Kværs. Børnekisterne har man ingen oplysninger om.

Andreas Petræus, der købte Ladegård af Søncke Ludvig Petersen, var præstesøn fra Felsted. Han havde været forpagter på Søgård. Han drev Ladegård til sin død i 1803.

Med sønnen – der også hed Andreas Petræus – førte enken gården videre, til hun i 1811 solgte den til sin svigersøn, Hans Christopher Ohlsen, så gården blev på den måde i familien.

Ohlsen ejede gården Søgård i Husby lidt sydøstlig for Flensborg. Han var ret velhavende og blev boende på sin gård i Angel og havde så bestyrer eller forpagter på Ladegård.

Efter statsbankerotten i 1813 blev det økonomisk vanskelige tider for landbruget, og i de følgende år blev Ladegård ret forsømt. Der var ikke midler til vedligeholdelse, og den led også en del under skiftende forpagtere.

I 1837 overtager Hans Christopher Ohlsens ældste søn Ladegård. Han har samme navn som faderen, og nu begynder der at komme skik på den forsømte gård. Den nye ejer dræner, mergler og opretter et brænderi på gården, og masken herfra anvendes til at fede stude. Gården kommer i god gænge. Det kan ses, at det er en dygtig mand, der styrer den, og det giver kun lidt afbræk, at H.C. Ohlsen, der var en ivrig Slesvig-Holstener i krigsårene fandt det nødvendigt at holde sig borte fra Ladegård. Efter krigen vendte han tilbage og fortsatte med forbedringer af jord og bygninger.

Pastor Christian Damm – sognepræst i Kværs 1847-64 – skriver i sin beretning om Kværs sogn: »Især Ladegård, som forhen ved bortforpagtning var kommet i forfald, er i de senere år ved tilsyn

og pasning sat i en sådan stand, at den nu med hensyn til produktivitet kan stille sig ved siden af de bedste og frugtbareste egne.«

Der er bevaret en arbejdsdagbog for Ladegård i årene 1876-78. I den har de skiftende forvaltere omhyggeligt noteret dag for dag, hvorledes vejret var, og hvilket arbejde karle, daglejere, koner og akkordarbejdere var beskæftiget med.

På en tilfældigt valgt side af arbejdsbogen, der er fra de sidste dage i april 1877, ses det, at der har været 11 karle og 5-6 daglejere i arbejde, og af gårdens 16 heste er de fleste dagligt spændt for harve, plov eller vogn.

En bytur til Graasten med varer til købmand Ahlmann, korn, halm og smør, sker næsten daglig. Og vognene kører ikke tomme tilbage, men har såsæd og den tids meget benyttede kunstgødning, benmel, med hjem.

Der bliver også tit tærsket, og trækraften var her en hestegang. Hestegangen trak også et valseværk, så kornet kunne males til mel. El-kraft var endnu et ukendt begreb.

I maj 1884 forpagter H. C. Ohlsen Ladegård til sin søn Julius Ohlsen, der så ved faderens død i 1892 overtager gården som tredje generation af familien Ohlsen.

Som sin far var han ligeledes energisk og initiativrig. Foruden at have mejeri på Ladegård, købte han gården Pugholm, og her indrettede han mejeri og havde et ret stort svinehold. Mælken til mejeriet på Pugholm opkøbte han hos bønderne i Kvørs. Dette initiativ, der blev forløberen til Kvørs Andelsmejeri, er der berettet om i årsskriftet 1982.

I 1905 sælger sælger Julius Ohlsen gården. Hvad årsagen til salget var, fremgår ikke af de bevarede papirer. Var Julius Ohlsen økonomisk kørt fast?

Vi kan se, at der var ikke mindre end 16 kreditorer. En af dem var Ohlsens søster fru Lubrecht. Hun var gift med en præst i Peine nede ved Hannover. Hun havde et pant på 30.000 mark.

En anden var bankier Wilh. Ahlmann i Kiel. Han har ydet et lån på 15.000 mark. At netop Ahlmann har sat penge i Ladegård, giver

en formodning om, at det har været en slags afbigt for det beløb, Julius Ohlsens far havde sat til ved Hans Ahlmanns fallit, hvor en række jordbesiddere på egnen mistede betydelige beløb.

Men Ladegård blev solgt. Køberen var Königliche Klosterkammer i Hannover, der i de år opkøbte en række større gårde i Nordslesvig. Her på egnen også Benniksgård.

Købesummen for Ladegård var 280.000 mark. I handelen var dog undtaget de 19 ha. skov, der hørte til gården, som Ohlsen beholdt. Endvidere aftaltes det, at Julius Ohlsen skulle overtage Ladegård i forpagtning for en periode på 18 år til 1923. Ladegård var på det tidspunkt på 159 ha, og det levende inventar var 13 heste, 126 kreaturer, 3 får og 128 svin.

Købesummen kunne kun lige indløse de 16 kreditorers fordringer, der var på ca. 275.000 mark, så der blev kun 5.000 mark til Ohlsen, da han skiftede fra godsejer til forpagter.

At være forpagter under Klostergut betød, at man var under ret nøje kontrol. Hvert år blev der afholdt bygningssyn, og den mindste mangel blev påtalt og nedskrevet for så at blive kontrolleret ved næste syn.

Forpagteren fik besked om, når vinduer skulle males, tagene tjæres, og var der slået en rude itu skulle en ny straks isættes. Der blev også beordret, at der ved avlsbygningernes hjørner skulle anbringes en sten, så man ikke kunne påkøre muren.

Brandforsikringssummen blev også gennemgået, om den var à jour, og om de krævede brandhager og spande var til stede. Også hvad der blev avlet, blev drøftet, så man må sige, at Klosterguts forpagtere blev kørt i ret stramme tøjler.

I 1919 købte Julius Ohlsen gården tilbage. Klostergut var på det tidspunkt klar over, at Nordslesvig efter afstemningen ville komme til Danmark og ville derfor afhænde de ejendomme, det havde der, så Julius Ohlsen blev atter godsejer, men tre år efter døde han, og i 1929 besluttede arvingerne at sælge gården.

Køberne var J. P. Jessen – der siden Julius Ohlsens død have bestyret den – og fru Lubrecht. J. P. Jessen overtog først en femtepart

af gården, men i de følgende år købte han større og større part i den. Efter anden verdenskrig blev Ladegård konfiskeret som tysk-japansk ejendom, men kort efter givet tilbage til de to ejere. I de følgende år blev fru Lubrecht købt ud af Jessen, der så var eneejer til han i 1957, hvor han var kommet op i årene, solgte Ladegård til Statens Jordlovsudvalg.

Jordlovsudvalget frasolgte 35 ha af jordene, og hovedparcellen blev så solgt til P. P. Horn, der var ejer til 1966, dette år solgte han gården til Johan Nilsson for 1.237.000 kr. Horn blev imidlertid sid-dende som forpagter til den nuværende ejer, Hans Lilleør, i 1972 købte Ladegård.

Ladegård er nu på 129 ha. Køer og heste findes ikke, men til gengæld giver 160 søer liv i staldene. I gårdens 400-årige historie har driftsformen ændret karakter i takt med landbrugets udvikling. Også bygningerne har undergået store forandringer.

Den hovedbygning, der i 1725 omtales som et hus »– med gode kamre«, er helt borte, enten nedbrændt eller nedbrudt, men i slutningen af 1700-tallet erstattet af den nuværende hovedbygning, der er opført på en høj kampestenssokkel. En køn langstrakt bygning med et højt afvalmet tag. Oprindeligt tækket med strå, men senere tækket med teglsten.

I den sydlige ende var der indrettet bolig til herskabet med udgang til den store have. I den nordlige ende af huset var der tidligere indrettet mejeri og folkeværelser.

Skiftende ejere har bygget om, men mod gårdspladsen er de gamle småsprossede vinduer bevaret, mens man til havesiden har indsat store vinduer, der giver en god udsigt over den lille sø, en tidligere mergelgrav, og gårdens marker. Også Hans Lilleør har foretaget forandringer, men det er gjort med pietet, så de smukke rum er bevaret.

Avlsbygningerne er opført 1907-08. Klostergut betalte opførelsen af en lade, en staldbygning og arbejderbolig. Julius Ohlsen fik på denne måde nye avlsbygninger mod at forrente byggesummen med 5 % i forpagtningstiden.

I 1942 opstod der brand på gården, men den helt store ødelæggelse blev undgået, og samtidig med istandsættelsen lod Jessen foretage modernisering af avlsbygningerne. I Hans Lilleørs tid som ejer er de gamle tage blevet erstattet med nye og stalden til de mange søer indrettet med automatisk fodring og udmugning.

Endnu 400 år efter Ahlefeldterne skånselsløst nedlagde landsbyen Vårbjerg og byggede Ladegård, drives der landbrug. Men hvor oprindeligt hovbønderne under fogedens strenge regimente sled for herremanden, og senere et stort folkehold var nødvendigt, der klarer »herremanden« med en mands hjælp, traktorer og store maskiner, teknik ude og inde, driften af gården.

Poul Andersen

Kilder:

Trap Danmark V. udg.

Kværs Ladegård. Lokalthistorisk Arkiv. Gråsten.

Årets gang 1985

Januar

3. Graasten byråd har vedtaget at offentliggøre en lokalplan for et boligområde i Jernbanegade. Hvor før dommerboligen og Domhuset lå, skal opføres et 2-etages byggeri med ca. 50 boligenheder.
10. Malermester Johs. Jonasson, der i 27 år har virket som malermester i Graasten, har overdraget sin forretning til sin medarbejder gennem mange år, Sv. Aage Thomsen.
17. Isen driller sejladser mellem Graasten og Lyksborg. Den sædvanlige båd har måttet give op. I stedet er indsat »Kollund«, der med sine 600 hk kan klare endda meget svær is.
24. Teaterforlaget »Drama« i Ladegårdskov har fået ny leder, Ove Kirketerp, der kommer fra teatergruppen »Møllen« i Haderslev. Forlaget blev startet for 18 år siden af Anna og Arne Aabenhus, der fik mange anerkendende ord for deres arbejde, nu de trådte tilbage.
30. Den tyske Roklub oplyste på generalforsamlingen, at ca. 60 aktive roere i det forgangne år sammenlagt har roet 13.000 km, mest i hjemlige farvande, men har også med succes deltaget i udenbys stævner.

Februar

6. Graasten Handelsstandsforening har afholdt generalforsamling. 73 af foreningens 128 medlemmer var mødt frem. Handelsbanken har skænket foreningen en vandrepokal, der en gang om året skal gives til den forretning, der bedst lever op til mottoet: »Smil – Service – Kreativitet«.
20. Graasten Sejlklubs juniorafdeling har af Handelsbanken fået 1.000 kr. til et nyt trænings- og bjærgningsfartøj.

26. Turistforeningens bestyrelse har luftet tanken om at få ansat en turistguide, der foruden at deltage i arbejdet på kontoret også skulle kunne vise rundt i byen i sommermånederne. Da foreningen kun har små midler, har man ansøgt byrådet om støtte til dette projekt, evt. i form af jobtilbud.

Marts

6. Graasten bibliotek har anvendt en særlig bevilling til at indkøbe en samling bøger om EDB – i alt 75 titler – der er parate til udlån.
13. Rinkenæs frivillige Brandværn har afholdt forårsfest og håber dermed at skabe en tradition. Festen afholdtes på »Rinkenæshus«.
20. Graasten skole har arrangeret 3 temadage, hvor man i alle klasser vil arbejde med problemer som vold, hærværk, mobning og ungdomskriminalitet.

April

2. På Turistforeningens generalforsamling nævnte formanden, at det forløbne år havde været godt med mange turister. Alligevel har flere af byens forretninger haft en mindre nedgang i omsætningen. Grunden hertil menes at være nedlæggelsen af campingpladsen.
10. Ungdoms- og aftenskolerne afholder udstilling af vinterens arbejder – i nogle tilfælde i arbejdende stande. Der er også teaterforestilling, gymnastikopvisning og koncert af Graasten sangkor.
17. Firmaet Radio-Toft har fejret 50 års jubilæum. Firmaet begyndte i en lille butik i Slotsgade, flyttede så til Borggade. For nogle år siden flyttede man til Ulsnæscentret, hvor man har en virksomhed på over 300 m² samt en afdeling i Sønderborg.

23. Ved aktionærmødet i Sydbank oplyste direktør Jørn Jensen, at der på årsbasis går over 1 million mennesker over havnekajen. Man kunne på byens vegne ønske, at man kunne formå en større del af disse turister til at gøre indkøb i byen. 10 % af disse potentielle kunder ville på årsbasis give en indtægt på 10 millioner kr. Et mål, der nok var værd at stile efter.

Maj

1. Ahlmannsparken har været rammen om en TV-optagelse af en stor gymnastikopvisning. Der var deltagelse af 17 gymnastikhold fra Sønderjylland samt fra Ribe og Vejle amter.
4. Som sædvanlig højtideligholdtes den 4. maj først med nedlæggelse af blomster ved mindemuren for Paludan-Müller. Derefter gudstjeneste i slotskirken. Herfra gik man til en mindehøjtidelighed ved monumentet ved politigården, hvor landdagsmand Karl Otto Meyer fra Flensborg talte. Som afslutning var kommunen vært ved et kaffebord i Ahlmannsparken.
8. 40-års dagen for Danmarks befrielse blev markeret ved en udstilling på biblioteket. Udstillingen var bygget op på billeder og andet fra det lokalhistoriske arkiv og gav et godt billede af begivenhederne på lokalt område. Store placher viste, hvorledes man overalt i Danmark havde oplevet besættelsesårene.
15. Kværs Biavlerforening, der tæller 24 aktive biavlere, holder hveranden onsdag sommeren igennem »åbent hus« i »Bigården« i Kværs-Parken, så interesserede kan få kyndig vejledning i pasning af bier.
22. Fjordrederiet har åbnet en ny rute fra Graasten til Kappel. Hjemturen foregår med bus, og hele udflugten varer mellem 4 og 5 timer.

26. Dronning Ingrid's 50-års jubilæum blev efter dronningens ønske fejret i Graasten. Det blev en sjælden vellykket festdag. Den begyndte med festgudstjeneste i slotskirken. Eftermiddagens store optog af sønderjydske foreninger og det store folkemøde på idrætspladsen, hvor 20.000 deltog, var en stor oplevelse. Festdagen, der var begunstiget af det herligste sommervejr, sluttede med et pragtfuldt fyrværkeri. TV var for en gangs skyld på pletten og kunne vise den store og naturlige hjertelighed, hvormed sønderjyderne hyldede dronning Ingrid.

Juni

5. Dommerkontoret har holdt flyttedag og har nu til huse på politigården. Det smukke inventar fra den gamle retssal vil få plads i »Den gamle By« i Århus.
12. Handelsbanken har solgt sin bygning til kommunen, der lider af pladsmangel på rådhuset. En ny Handelsbank skal bygges på Torvet, idet de to huse nr. 1 og 3 er købt med nedrivning for øje. Dette har givet anledning til stor debat, da mange mener, at de burde have været bevaret i gadebilledet.
26. Sparekassen i Graasten har kunnet notere en markant fremgang. I forbindelse hermed er bestyrer J. Hønholt udnævnt til lokaldirektør.

Juli

3. I Ahlmannsparken er der indrettet en skulpturpark, hvor der i øjeblikket er udstillet værker af billedhuggeren Ole Find.
10. Den tyske Rokklub, der snart kan fejre 50-års jubilæum, har købt en ny to-årsers inriggerbåd.
17. Graasten Robklubs damer har ved Sønderjysk kapronings stævne hentet en sejr hjem i 4-årsers inrigger.
24. Årets ringridning blev afviklet på bedste vis. Lidt færre ryttere end vanligt. 253 i alt. Til gengæld havde frokosten rekorddelta-gelse, her var 440 mødt op.

31. DUC er nu klar til at bore efter olie i Kværs. Man kan ikke komme hen til selve boretårnet, men i et telt ved Søgård er der åbnet en meget instruktiv udstilling. Der blev ikke fundet olie.

August

6. Torvet i Graasten får nu den længe påtænkte »ansigtsløftning«. Der lægges ny brolægning, opsættes blomsterkasser og bænke.
16. Graasten har fået nyt plejehjem på Sildekulevej. Dronning Ingrid overværede indvielsen. Hjemmet har plads til 35 beboere, og der er mulighed for udvidelse. Der er også dagcenterfunktion og mulighed for at levere mad »ud af huset« til pensionister, der bor hjemme.
20. »Den sønderjyske Garde« sagde tak for et tilskud fra kong Frederik og dronning Ingrid's fond med en koncert på slottet.
28. Graasten Salgs- og Reklameforening har skænket det nye plejehjem et maleri af Viggo Kragh-Hansen. Sydbank har givet et sæt havemøbler.

September

4. Graasten byråd har haft besøg af kolleger fra vor finske venskabsby Pojo. Gæsterne besøgte forskellige institutioner og virksomheder.
11. I Rinkenæs har Graasten Andelsboligforening holdt rejsegilde på 14 nye huse. Det er det 11. rejsegilde, foreningen afholder i de 40 år, den har virket.
18. Den nye CF-gård på havnen er nu blevet indviet. Blandt mange gaver var fra Sparekassen en ny lastvogn.
25. Der er god gang i Kværs-Tørsbøl badmintonklub. Der er 36 junior- og 40 seniorspillere.

Oktober

9. Traditionen tro arrangerer Förde-Schule lanterneoptog. Der synges både tyske og danske lanternesange, og der slutes med et underholdningsprogram af Förde-Schules elever.
16. I statsskovene – altså også i Graasten skove – inviteres på vandreture i efterårsferien.
23. Efter ombygningen har politi- og retsbygningen i Graasten holdt »åbent hus«.
30. Også posthuset fremtræder i ny skikkelse efter ombygning. Der er blevet bedre plads til kunder og personale.

November

6. En af Graastens ældste forretninger – H. J. Bocks Herreekviperingsforretning – fejrer 80 års fødselsdag. Den nuværende indehaver – Viggo Bock – er tredie generation i forretningen.
13. Skovene omkring Tummelsbjerg genlød i weekenden af kraftig gøen. 46 hunde dystede i slædehundekørsel. Der var deltagere fra både Danmark og Tyskland.
20. Ved den gamle smedie i Rinkenæs, der stammer fra 1850, forberedes en stor udvidelse. Et nybyggeri på 600 m² til udstilling af landbrugsmaskiner.

December

4. Graasten Håndværkerforening har holdt generalforsamling. Formanden, Bent Petersen, slog til lyd for, at man ved byggeri i kommunen benyttede lokale virksomheder.
11. Graasten Garden, der er fyldt 10 år, blev stærkt hyldet ved den traditionelle julekoncert.
18. Kommunen har for 1.010 kr. solgt den tidligere pasbygning på havnen til Kværs-Tørsbøl Borgerforening.
31. Efter et par års stagnation er vi atter blevet lidt flere. Pr. 31. december bor der 6.830 personer i Graasten kommune.

Elsebeth Thygesen Kristensen

Vedtægter

§ 1.

Foreningens formål er at vække og nære interessen for egnens historie. Dette formål søges opnået ved:

- a. at udgive og støtte udgivelser af historisk litteratur vedrørende Graasten kommune eller emner i tilknytning hertil.
- b. at støtte drift og opretholdelse af et lokalhistorisk arkiv.
- c. at foranstalte afholdelse af møder til fremme af lokalhistorisk interesse.
- d. at værne om egnens historiske mindesmærker.

§ 2.

Foreningens og arkivets virkeområde er Graasten kommune. Indmeldelse sker ved henvendelse til et af styrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes på den årlige generalforsamling.

§ 3.

Foreningen ledes af en styrelse på 10 medlemmer. En styrelsespost besættes af et byrådsmedlem fra Graasten kommune, udpeget af byrådet og valgt for den kommunale valgperiode.

De øvrige 9 vælges på den ordinære generalforsamling for en to-årig periode, således at der afgår 4 medlemmer på lige og 5 på ulige årstal. Genvalg kan finde sted.

§ 4.

Ordinær generalforsamling afholdes hvert år i april måned med mindst 8 dages varsel gennem den lokale presse, og skal mindst omfatte følgende:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning
3. Kassererens beretning
4. Valg
5. Eventuelt.

§ 5.

Ekstraordinær generalforsamling skal afholdes, når mindst 4 styrelsesmedlemmer eller mindst 20 % af foreningens medlemmer skriftligt fremsætter begæring herom. Begæringen skal indeholde den ønskede dagsorden.

§ 6.

Styrelsen konstituerer sig selv med formand, næstformand, kasserer og sekretær. Disse udgør forretningsudvalget.

Styrelsen kan nedsætte udvalg til løsning af særlige opgaver. Hertil kan vælges medlemmer udenfor styrelsen.

§ 7.

Foreningens regnskabsår er kalenderåret. Regnskabet revideres af to valgte revisorer og godkendes på den ordinære generalforsamling.

§ 8.

Vedtægtsændring kan foretages ved generalforsamlingsbeslutning. Forslag herom skal fremgå af dagsordenen, og vedtagelse sker ved simpelt flertal.

§ 9.

Ved foreningens ophør overgår arkivmaterialet til Graasten kommunes lokalhistoriske arkiv. Foreningens eventuelle kassebeholdning bestemmer generalforsamlingen anvendelsen af.

Vedtaget på generalforsamlingen den 16. april 1986.

Poul Andersen
formand

Sven Kjems
næstformand

Uwe Møller
sekretær

A. O. Skau
kasserer

Tage Nielsen

E. Kristensen

Hans Sahl

F. C. Ihle

K. Filt Jensen